TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

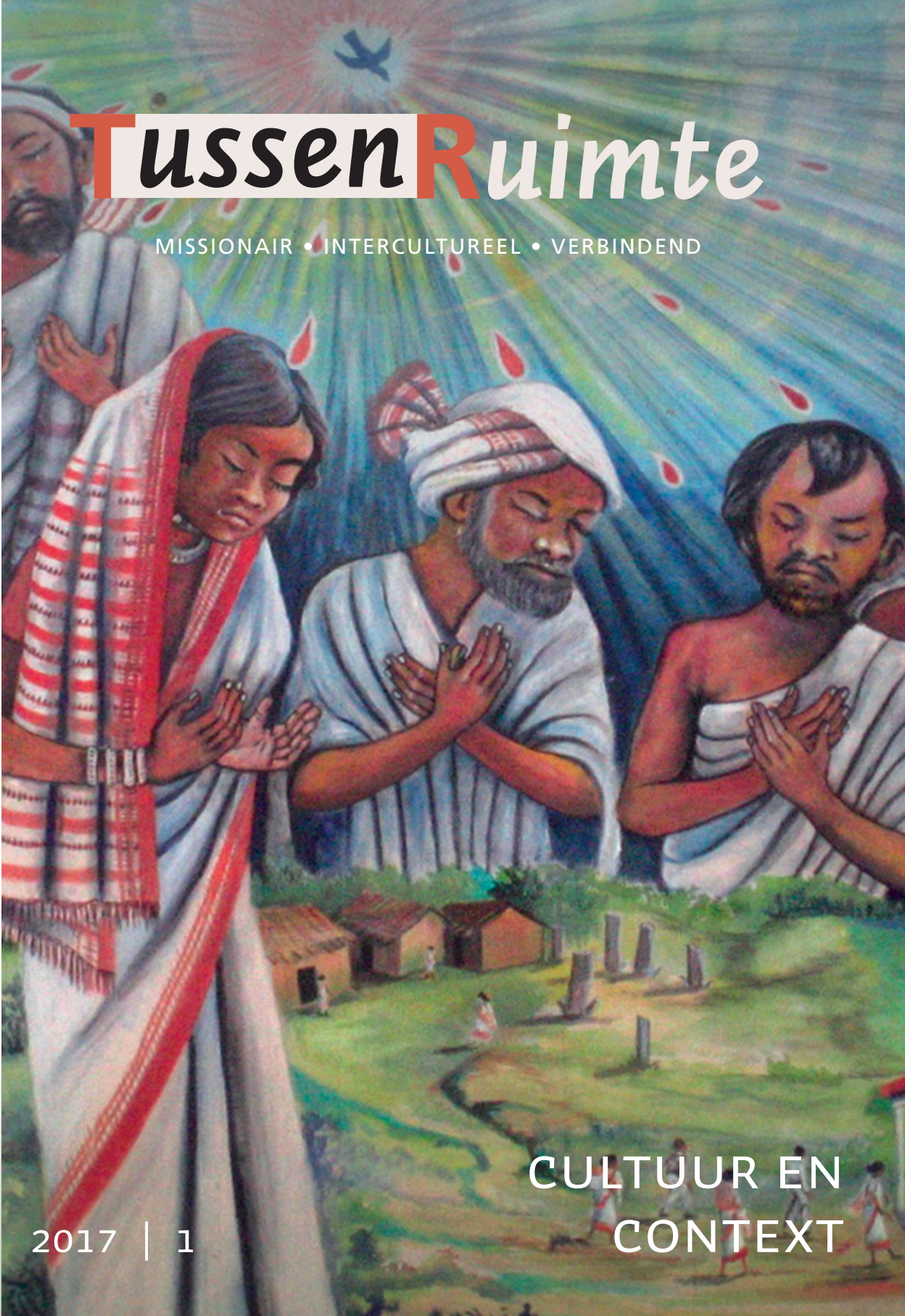

CULTUUR EN CONTEXT

2017 | 1

EVERT VAN DER VEEN

Aan de grenzen van het leven

Een mens te zijn op aarde

Een prachtig spiritueel boek over 'afscheid nemen'. In het leven doen zich talloze grenservaringen voor: wie ernstig ziek is, zich oud of eenzaam voelt, alleen verder gaat, teleurstellingen ondervindt, worstelt met geloven in God en de dood als laatste grens ziet opdoemen, wordt stilgezet om na te denken over de wezenlijke inhoud van het bestaan. Met 70 full colour foto's en een cd met koorwerken van J.S. Bach, gezongen door Ars Musica.

€ 34,50

gebonden met CD | 288 blz.

BEN RAWLANCE

Vluchtelingenstad

Negen portretten uit het grootste vluchtelingenkamp ter wereld

Met 300.000 inwoners is Dabaab, gelegen in Kenia maar voornamelijk bevolkt door Somaliërs, het grootste vluchtelingenkamp ter wereld. Na Nairobi en Mombassa is het de derde grootste stad van Kenia. Kenia heeft plannen om het kamp, dat al 25 jaar bestaat, te ontmantelen. Maar Dabaab is een stad op zich, met een elite, een middenklasse en een onderklasse, met handelaren en winkels, scholen en ziekenhuizen, betoogt Ben Rawlence. Aan de hand van negen indringende levensverhalen vertelt hij de geschiedenis van het kamp.

€ 19,99

paperback | 272 blz.

RABBI JONATHAN SACKS

Niet in Gods naam

Een pleidooi tegen religieus extremisme en religieus geweld

Niet in Gods naam van Rabbi Jonathan Sacks is een aanklacht tegen het misbruik van Gods naam ter rechtvaardiging van geweld. Hij onderzoekt de wortels van geweld in relatie tot religie. Hij focust op de spanningen die er van oudsher zijn geweest tussen jodendom, christendom en islam. Sacks pleit vurig voor de samenwerking tussen de wereldgodsdiensten in de strijd tegen geweld en terreur. De boodschap van liefde moet even krachtig worden verkondigd worden als de boodschap van de predikers van haat.

€ 22,50

paperback | 248 blz.

INHOUD

TR

3 Van de redactie

15 Gastcolumn

31 Was getekend

38 Column

50 Beeldmeditatie

52 Impressies

56 Kunst en cultuur
- *Film*
- *Muziek*
- *Boeken*

61 Lezersaanbieding

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Pieter van der Walt
De kleur van de NG Kerk-familie in Zuid-Afrika

ONDERZOEK | Eleonora Hof
Zo'n andere cultuur? 9

16 TWEELUIK | Piet Both
Aarden in een andere kerk
Tonny Hagens en Geeske Zijp van Leprazending

PORTRET | Arjan Schoemaker
'De wereld veranderen' 19
Culturele bedding voor de evangelische beweging in Nederland

25 ANTITHESE | Henk Jochemsen
Evangelie en cultuur in een veelvormige werkelijkheid

KERKEN IN BEELD | Ditta Westerbeke
Veelbelovend perspectief 32
Internationale kerken in Dordrecht

39 ONDERZOEK | Wilma Wolswinkel
Leven in twee werelden
De identiteitscrisis van een 'Muslim Background Believer'

PERSPECTIEF | Gerrit Noort
'Rommelige' wisselwerking 45
Contextualisatie blijvend onderwerp van veel debat

TussenRuimte
missionair • intercultureel • verbindend

jaargang 10 | nummer 1 | maart 2017
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2017 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Tekening van de komst van de Heilige Geest op Sri Lanka

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Redactieraad
Namens de NZR: Foka van de Beek, Arjan Hilbers, Gerrit Noort, Hans de Wit
Namens MissieNederland: Loeki van der Laan, Evert van de Poll, Bernhard Reitsma
Namens Prisma: Aldwin Geluk, Henk Jochemsen

Redactie
Jacoline Batenburg, Foka van de Beek (hoofdredacteur), Annemieke van den Berg, Piet Both, Laura Dijkhuizen, Peter-Ben Smit, Joshi van Veen, Chris Vonck, Wilma Wolswinkel

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres
TussenRuimte
Nederlandse Zendingsraad
Hoofdstraat 51
3971 KB Driebergen
T (0343) 745 245
E tussenruimte@zendingsraad.nl
W zendingsraad.nl/tussenruimte

Foto's en illustraties
www.samsam.net (omslag), Leprazending (17, 18), www.omwegnaarsantiago.nl (48), Jolien van Braak (51), Kimmo Virtanen, www.vanhavirta.fi (57), Kors Peilman (62-63), pic.twitter.com/GzoH77Mv7t (64)

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 – 700 2780 (09.00-12.00)
E abonnementen@kok.nl

Abonnementen *vanaf januari 2017*
Een jaarabonnement in Nederland kost € 44,50;
in het buitenland € 52,00. Studentenabonnement: € 29,00.
Losse nummers: € 11,50 (exclusief porto).
Proefabonnement van twee nummers: € 16,50.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Vreemdelingen en burgers

'De christenen verschillen immers niet van de overige mensen noch door woonplaats, noch door taal of zeden. Want nergens wonen ze in eigen steden, noch gebruiken zij een afzonderlijke omgangstaal of leiden zij een aparte levenswijze. Hun leer is niet uitgevonden door het verstand of het vernuft van druk zoekende mensen en ze volgen ook niet zoals anderen een louter menselijke zienswijze.
Maar terwijl ze in de steden van Grieken of barbaren wonen, al naar gelang ieders lot meebracht, en de plaatselijke gewoontes inzake kleding, voedsel en het overige leven volgen, vertonen ze toch een bewonderenswaardige en algemeen als vreemd erkende levenswijze. Ze wonen in hun eigen land, maar als vreemdelingen. Ze delen in alles mee als burgers, maar hebben alles te lijden als vreemdelingen. Elk land is hun een vaderland en elk vaderland is hun vreemd.'

Woorden die een onbekend gebleven christen in de tweede eeuw schreef aan zijn heidense vriend Diognetus. Christenen zijn deel van de cultuur waarin ze wonen, maar toch zijn ze anders, ze zijn vreemdelingen in hun eigen vaderland.

Na deze brief is er nog heel veel meer geschreven over christenen en de cultuur. In hoeverre mag je meegaan in de gebruiken van een land? Moet je in het missionaire werk de cultuur scherp onder kritiek stellen? Of mag je die juist omarmen om mensen te bereiken? Wanneer is iets goed of fout? En neem je niet ook altijd je eigen cultuur onbewust mee?
Deze vragen zijn en worden in de missiologie op veel verschillende manieren beantwoord. De discussie is nog lang niet ten einde. Dit nummer van *Tussen-Ruimte* laat in enkele beschouwingen iets zien van de manieren waarop omgegaan wordt met cultuur, context, kerk en zending, afgewisseld met voorbeelden uit de praktijk.

— Foka van de Beek, hoofdredacteur

De kleur van de NG Kerkfamilie in Zuid-Afrika

In de jaren zeventig groeide ik op in een mijndorp in de buurt van Johannesburg. Toen de onlusten in Soweto uitbraken, was ik elf jaar. Ik heb gezien hoe zwarten zonder passen[1] in ons blanke woongebied in grote arrestantenwagens van de politie gestopt werden. Ik heb ook gezien hoe blanke Zuid-Afrikanen zwarte Zuid-Afrikanen op straat aanvielen, in de wetenschap dat de gerechtelijke overheden van het land daar niets aan zouden doen.

Een veranderende wereld

Toen in de jaren tachtig de opstanden in de *townships* grotere omvang en aandacht begonnen te krijgen, was ik theologiestudent in Stellenbosch. De toenmalige premier van Zuid-Afrika, P.W. Botha, kondigde noodtoestanden af waarbij mensen zonder verhoor aangehouden konden worden. Jonge dienstplichtigen van het Zuid-Afrikaanse leger moesten helpen om vanuit zwaarbewapende Casspir-voertuigen de *townships* in toom te houden. De naam Mandela kenden we, een foto van hem hadden we echter nog nooit gezien.

De sociaal bewuste Stellenbosche studentenkrant droeg een hoofdopschrift: 'Maties (= studenten) houden parties, terwijl het land brandt'.

Het was ook in deze tijd, in 1986 om precies te zijn, dat de Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk[2] de Belijdenis van Belhar, waarin apartheid op theologische gronden werd afgewezen, aanvaardde. Het ongemak binnen de (blanke) Nederduitse Gereformeerde Kerk[3] over de theologische rechtvaardiging van apartheid werd al groter. Bijna tien jaar later beleefde ik samen met miljoenen anderen in 1994 de euforie van de verkiezingsdag mee. Later hebben we als familie op televisie de inhuldiging van president Mandela gekeken. Ons dochtertje was een jaar oud en heeft zich vergaapt aan het kleurrijke schouwspel. Wij werden ons er ineens van bewust dat zij in een heel andere wereld dan wij zou opgroeien.

Veelbelovend

In de regio Boland waar ik predikant geworden ben, raakte onze gemeente betrokken bij een grondhervormingsproces. Twintig jaar eerder was onze zwarte buurgemeente door de 'Wet op Groepsgebieden' gedwongen om hun huizen en bedrijven te verlaten en naar de overkant van de rivier te verhuizen. Daarmee verloren zij ook hun prachtige kerkgebouw, dat toen in het bezit is gekomen van onze gemeente.
Kort na 2000 bleek in het kader van de grondhervorming dat zij een grondeis hadden wat betreft dit kerkgebouw. Tijdens de onderhandelingen tussen onze twee gemeenten zijn er goede verhoudingen ontstaan. We hebben openlijk gesproken over het apartheidsverleden. De overdrachtsceremonie en hernieuwde inwijding van het kerkgebouw was een onvergetelijke, feestelijke aangelegenheid.

Voorbeelden van eensgezindheid

Hoever zijn we gevorderd op dit veelbelovende pad? Enquêtes wijzen uit dat verzoening veel mensen in de NG Kerkfamilie na aan het hart ligt. De (blanke) NG Kerk en (zwarte) Verenigende Gereformeerde Kerk (VG Kerk)[4] zijn echter nog steeds afzonderlijke kerken.
Bij een West-Kaapse synodezitting in de vroege jaren negentig is de slogan 'Eén tegen het jaar 2000' aanvaard, waarbij velen van ons zich afvroegen: 'Waarom nog zo lang?' Sindsdien zijn er in het hele land veel vergaderingen, werkgroepen en conferenties gehouden op weg naar eenheid. De VG Kerk staat erop dat de NG Kerk de Belijdenis van Belhar als vierde belijdenisgeschrift

Hoeksteenlegging van de NG Kerk in Beaufort-Wes, oktober 1892. Twee galerijen van de oude kerk uit 1829 zijn verwerkt in deze kerk die nog steeds in gebruik is.

aanvaardt. De NG Kerk heeft hiervoor een tweederde meerderheidsbesluit nodig in tien streeksynodes.
Tijdens bijna al dit soort gesprekken worden we ons bewust van de pijn van mensen aan wie in het verleden onrecht aangedaan is, en van de schuld en schaamte van degenen die aan de andere kant gestaan hebben. Wanneer het onderwerp niet eenheid op zich is, maar gezamenlijke projecten en roeping, verlopen de gesprekken makkelijker.

Een collega heeft onlangs een proefschrift geschreven over 'Die Diakonaat van die NG Kerk in 'n post-apartheid Suid-Afrika'. De NG Kerk en VG Kerk hebben sinds 2001 een gezamenlijke commissie voor Dienst en Getuigenis met als motto 'Called to witness in and from Africa today'. Hun positieve en samenwerkende gezindheid is aanstekelijk. In het proefschrift wijst mijn collega erop, dat het synodebesluit uit 1986 van de NG

Kerk, dat zowel erediensten als lidmaatschap open zijn, de kerk op een nieuwe koers geplaatst heeft. De NG Kerk wilde breken met een volksidentiteit. 'Maar is dit gebeurd?', vraagt hij zich af.

Gesprek over gezamenlijke projecten en roeping makkelijker

We hebben onlangs dieptegesprekken gevoerd met lidmaten van een paar honderd NG Kerk-gemeenten over onder andere het thema van kerk en gemeenschap in het 'Nieuwe Zuid-Afrika'. Een flinke groep wil de bekende omgeving volledig houden zoals die is. Zij zoeken een afzonderlijk, persoonlijk leven en afzonderlijke kerken. Heel wat respondenten hebben genoemd dat verzoening voor hen belangrijk is, maar het was duidelijk dat zij een 'naar binnen gerichte spiritualiteit' verkiezen, waar zij zich veilig voelen tegenover de ontwrichting op de nieuwe werkplek en in het openbare leven. Leiders van de NG Kerk hebben terdege kennisgenomen van deze gezindheid. Er is besloten om sterker dan voorheen en doelbwust aan te sluiten bij het verstaan van identiteit en roeping. Nu niet meer met het oogmerk om Afrika vanuit een positie van macht te 'kerstenen' of om, met een directe lijn naar de regering, standpunten af te dwingen, maar om vanuit een 'dienstknechtkarakter' samen met broeders en zusters als partners betrokken te raken in de gemeenschappen van het land en nood te helpen verlichten.

'Nieuwe mensheid'

Persoonlijk geloof ik dat dit de NG Kerkfamilie, in ons zoeken naar identiteit, eenheid en gemeenschappelijke roeping, erg helpt om kritisch afstand te nemen van alle overblijfselen van '*civil religion*'. We behoren strategisch eerder te werken vanuit de visie op de kerk als 'unieke schepping van God'. We verwarren de kerk nog te veel met andere instellingen en focussen dan gemakkelijk op een bijna seculiere soort samenwerking tussen kerken. Deze verzoeking is juist sterk in een tijd van snelgroeiende secularisatie, waarin vele gemeenten alle moeite moeten doen om te overleven.
De kerk is eerder, zoals de Stellenbosche theoloog Flip Theron tijdens de laatste apartheidsjaren leerde, een ruimte waar je een realiteit aantreft die met niets in de wereld vergeleken kan worden. De verscheurdheid die past bij de 'oude mensheid' heeft binnen de gemeente plaatsgemaakt voor een 'nieuwe mensheid', die alle vormen van bestaan relativeert. Verschil in ras, maatschappelijke status en geslacht hebben hun doorslaggevende betekenis verloren, want 'in Christus Jezus zijn wij allemaal één'. De gemeente is een 'exemplarische vreemdeling' in de wereld, nooit een 'plezierboot met driedubbel fluweel voor cultureel hoogstaande mensen'.

Nederduits Gereformeerde Kerk in Hoopstad in de Zuid-Afrikaanse provincie Vrijstaat

Waar het christelijke geloof het eigendom wordt van een volk, zijn de gevolgen catastrofaal. De verschrikkelijke mogelijkheid bestaat dat een persoon die uit een kerk stapt omdat zich daar een persoon van een andere bevolkingsgroep bevindt, uit Gods genade stapt.

De noodzaak van zichtbare kerkeenheid niet afwijzen

Subtieler, maar net zo erg is het wanneer mensen zich beroepen op de 'onzichtbare kerk', om zodoende de pijn van de verdeeldheid te verzachten en de noodzaak van zichtbare kerkeenheid af te wijzen. Sommigen in Zuid-Afrika hebben precies dit gedaan met een beroep op Abraham Kuyper. Terwijl voor Kuyper de eigenlijke kerk niet het instituut was, maar juist het organisme, de subjectieve, levende geloofsgemeenschap.

We zullen samen moeten blijven zoeken naar een passende structuur die uitdrukking zal geven aan de werkelijkheid van de 'nieuwe mensheid', zowel op het vlak van de synode als van de classis, ring of werkgemeenschap. De verschillende gemeenten in een specifiek gebied kennen elkaars omstandigheden en kunnen direct bij elkaar betrokken raken. Soms kan het ook de beste regeling zijn om op gemeentelijk vlak institutioneel één te worden. Dit kan echter niet overal als eis gesteld worden. Uniformiteit maakt een echte gemeenschap dood, dat zou weer 'dwingelandij van de meerderheid' betekenen. Echte gemeenschap veronderstelt de bereidheid om gemeenschap met de ander in zijn anders-zijn te beoefenen. Het evangelie vereist niet wettisch dat anderen de manier waarop zij in de eredienst hun geloofservaring uitdrukken, moeten laten varen.

Verscheidenheid staat binnen de éne kerk in dienst van de eenheid. Je zou kunnen denken dat op de Pinksterdag alle verscheidenheid opgeheven is. Maar dat is niet gebeurd. Verscheidenheid is wel opgehouden verscheurdheid te zijn. Door de 'ene doop' en de aanvaarding van het 'ene geloof' en de deelname aan de 'beker van dankzegging' en het 'ene brood' wordt de gemeente ingelijfd in het 'ene lichaam'.

Uitdagende vraag

De kwestie van eenheid binnen de NG Kerkfamilie staat na al die jaren nog steeds op de agenda's van de synodes van de kerken. De eenheid van deze kerken kan veel betekenen voor de gemeenschappen van Zuid-Afrika. Het kan ertoe meewerken dat, zoals Theron het gesteld heeft, 'de scherpe kanten van de verschillen tussen individuen, groepen, volken, rassen, die altijd weer dreigen vijandige verscheurdheid te worden, verzachten tot verscheidenheid'.

Met Pinksteren hield verscheidenheid op verscheurdheid te zijn

De uitdagende vraag voor de NG Kerkfamilie is hoe we deze overtuigingen ook daadwerkelijk kunnen belichamen. Hoe ziet een praktisch geslaagde route naar kerkeenheid eruit? Bij wat voor praktijken en oplossingen kunnen we uitkomen die ertoe bijdragen dat we als zwarte en blanke christenen geregeld samen aan de Avondmaalstafel zitten, dat er vertrouwen groeit en er geen ontkenning is van pijn, schuld en schaamte. Hoe kunnen we verhoeden dat gemeenten en individuele gelovigen zich terugtrekken in hun eigen hoekjes met een persoonlijke en vluchtende spiritualiteit?
Het gesprek is gelukkig nog steeds gaande. Dat aanstaande predikanten van de NG Kerk en VG Kerk nu samen met die van andere *mainstream* kerkelijke partners opgeleid worden en er steeds betere verhoudingen tussen de verscheidene kerken ontstaan, geeft hieraan een gezonde en krachtige dynamiek.

Noten

1 Zwarte Zuid-Afrikanen hadden een soort paspoort en toestemming nodig om 'blanke' gebieden in te mogen.

2-3 Omdat sommige blanke leden van de Nederduitse Gereformeerde (NG) Kerk geen Avondmaal wilden vieren samen met niet-blanke leden, is hieruit in 1881 voor niet-blanke mensen de Nederduitse Gereformeerde (NG) Sendingkerk ontstaan.

4 De Verenigende Gereformeerde Kerk is ontstaan uit een fusie van de zwarte NG Kerk en de NG Sendingkerk. 'Verenigend', want het is de bedoeling dat ook de NG Kerk deel zal worden van deze fusie.

Vertaling uit het Zuid-Afrikaans:
Foka van de Beek

— Pieter van der Walt is predikant in dienst van de NG Kerk Sinode van Wes-Kaap met de opdracht om samen met de Faculteit Theologie van Stellenbosch teams in te stellen die onderzoek doen over zaken die gemeenten raken.

Zo'n andere cultuur?

'Ze hebben zo'n andere cultuur!' wordt vaak gezegd als het gaat om samenwerking met christenen met een migratieachtergrond. Verondersteld wordt dat samenwerking niet alleen moeilijk is, maar zelfs onwenselijk, omdat deze christenen nu eenmaal liever zullen optrekken met cultuurgenoten. Maar zijn cultuurverschillen wel zo allesoverheersend?

Het bestaan van talloze geloofsgemeenschappen die gegroepeerd zijn langs de lijnen van etnische identiteit lijkt de bewering te bevestigen dat gemigreerde christenen liever met cultuurgenoten blijven optrekken. Maar zijn cultuurverschillen werkelijk zo allesoverheersend dat het praktisch onmogelijk wordt om elkaar als broers en zussen te zien die over en weer kunnen bemoedigen en opbouwen?
In dit artikel laat ik zien dat cultuurverschillen weliswaar diep kunnen zitten, maar ook dat de binnenkerkelijke cultuur een constructieve ontmoeting flink in de weg kan zitten.
In de eerste plaats behandel ik het bekende werk van Geert Hofstede over omgaan met cultuurverschillen. Hofstede heeft de verschillende dimensies van cultuurverschillen op basis van empirisch materiaal uitgelegd en biedt daarmee praktische handvatten om het gesprek te voeren.
In de tweede plaats ga ik aan de hand van Emmanuel Katongole theologisch in op de cultuur bínnen de kerk. In zijn belangrijke werk *The Sacrifice of Africa* geeft hij aanzetten voor het ontwikkelen van een politieke theologie voor Afrika.

Dimensies van culturen

Het werk van Geert Hofstede is van toepassing op zowel nationale culturen als op organisatieculturen. Door middel van grootschalig onderzoek bij verschillende werknemers van IBM is Hofstede in totaal vier dimensies van culturen op het spoor gekomen.
Hofstede beschrijft drie dimensies die iedereen die weleens over culturen reflecteert bekend voor zullen komen: de mate van machtsafstand, de verschillen tussen individueel en collectief en de mate van masculiniteit en feminiteit.
Interessant is dat Hofstede met zijn team nog een andere dimensie op het spoor kwam: de mate van onzekerheidsvermijding in een cultuur. Hij noemt dit zelf het zoeken naar de waarheid. Een grote onzekerheidsvermijding komt tot uiting in het opstellen van vaste procedures, processen en protocollen. Een hang naar zekerheid gaat samen met een hang naar duiding en duidelijkheid. Onzekerheidsvermijding kan het aangaan van nieuwe experimenten en het 'out of the box'-denken verhinderen. Nederland scoort met 53 nogal in de middenmoot. Bij onzekerheidsvermijding is het

Geert Hofstede is een Nederlandse organisatiepsycholoog, die internationale bekendheid geniet op het gebied van interculturele studies.

niet mogelijk om de wereld eenvoudig in te delen in verschillen tussen bijvoorbeeld Europese en Aziatische landen: de verschillen lopen door Nederland heen. Zo scoren België (94), Griekenland (112) en Portugal (104) aan de top, terwijl Denemarken (23) en Zweden (29) erg laag scoren. De twee totaal verschillende landen Jamaica (13) en Singapore (8) staan onderaan. Onzekerheidsvermijding is niet hetzelfde als risicovermijding. Risico's kunnen vertrouwd voelen, of men neemt juist risicovolle maatregelen om onzekerheid te vermijden.

Ook in de kerk

Voor de kerk is het van belang te beseffen dat onzekerheidsvermijding ook een rol speelt bij gezaghebbend optreden van docenten en andere personen die kennis overdragen. Mutatis mutandis geldt dit ook voor ambtsdragers en voor voorgangers. De waardering van kritische vragen en kritisch meedenken is dus niet alleen een functie van machtsafstand, maar komt ook voort uit de houding ten opzichte van ambiguïteit: duidelijke antwoorden worden verwacht van gezagsdragers als men een lage tolerantie heeft voor onzekerheid.

Onzekerheid geassocieerd met lage tolerantie voor vreemd en afwijkend

Verrassend genoeg hoort bij deze dimensie ook de indeling in wat rein en onrein,

schoon en vuil, vreemd en eigen is. Een lagere tolerantie voor onzekerheid wordt dus geassocieerd met een lagere tolerantie voor wat vreemd en afwijkend is. Xenofobie (in de breedste zin van het woord) ligt dan al snel op de loer. Zelfkennis is hier dan ook van belang: in hoeverre is een lage tolerantie voor afwijkende zaken bemiddeld door theologische overtuigingen, of in hoeverre is het een exponent van een diepgeworteld cultureel patroon?

Vijfde dimensie

De vijfde leidende dimensie werd niet door Hofstede of andere onderzoekers uit het Westen ontdekt. Integendeel, Hofstede bekent dat hij hier een blinde vlek voor had en er pas door onderzoekers uit niet-Westerse culturen bekend mee raakte. Het ontbrekende element is de gerichtheid op ofwel de lange ofwel de korte termijn. Het is meer dan alleen gericht zijn op de toekomst of het heden, het gaat vooral ook samen met waarden als spaarzaamheid en voorzichtigheid. Waar de vierde dimensie gericht is op het zoeken naar de waarheid, is deze vijfde dimensie vooral gericht op het zoeken naar deugd. Dit betekent dat culturen, met name in Azië, spaarzaamheid en voorzichtigheid combineren met een langetermijnvisie, waarbij het vermijden van gezichtsverlies een belangrijke rol speelt.

Pelgrimsprincipe

Veel van deze cultuurverschillen blijven onder de oppervlakte en moeten expliciet gemaakt worden om onderwerp van gesprek te worden. Vanuit theologisch perspectief kan hier het pelgrimsprincipe en het verwortelingsprincipe (*indigenization principle*) van Andrew Walls toegepast worden.
Elke cultuur moet onder kritiek staan van het evangelie en gespitst zijn op de elementen die getransformeerd moeten worden om de waarden van het evangelie gestalte te geven. Maar het evangelie heeft in elke cultuur ook altijd aanknopingspunten en kan daarin ook wortelen.

Voor een kritische kijk is een bepaald cultuurrelativisme nodig

In Christus zijn de principiële scheidslijnen tussen culturen definitief opgeheven. Om de eigen cultuur onder kritiek te stellen (het pelgrimsprincipe) is dus ook een bepaald cultuurrelativisme nodig: culturen zijn geen onveranderlijke grootheden die noodzakelijkerwijs hun overtuigingen opleggen aan de mensen die erin geboren worden. Juist deze zelfrelativering biedt openheid om de eigen christelijke cultuur kritisch te beschouwen. Het is Katongole die hiertoe een weg wijst.

Publieke cultuur in actie

In de opvatting van Emmanuel Katongole is het nu de grote uitdaging voor het christendom in Afrika om een politieke theologie uit te leven die de zinloze slachting (*sacrifice*) van Afrikaanse levens een halt toe kan roepen. Katongole is priester in Oeganda en professor in theologie en wereldchristendom aan Duke Divinity School. Hij uit flinke kritiek op het beperkte evangelie dat door de zendelingen naar Afrika gebracht

werd. De verkondiging was volstrekt apolitiek, maar onderhuids kwam de *ethos* van de zendelingen mee met het evangelie. Daardoor hebben veel gemeenten in Afrika nooit geleerd om een gelovige praktijk te ontwikkelen die daadwerkelijk góed nieuws is in het concrete, dagelijkse leven.

Verbeeldingskracht

Katongole wil daarom gebruikmaken van een aantal elementen om het christelijk geloof ook werkelijk bevrijdend te laten zijn. Hieronder vallen de kernbegrippen 'herinnering' (de koloniale erfenis eerlijk onder ogen durven zien), '*telos*' (een duidelijk doel om na te streven) en 'narrativiteit' (een gezamenlijk verhaal om in te leven). Om een menswaardig leven in Afrika vorm te geven, is er tevens behoefte aan meer verbeeldingskracht. Die verbeeldingskracht bevraagt uiteindelijk ook de natiestaat, omdat deze vorm niet noodzakelijkerwijs de meest humane manier van organiseren is.

Een portie politiek denken zou de kerk niet misstaan

Katongoles kritiek op de natiestaat heeft ook consequenties voor hoe wij ons hier in Nederland identificeren, en soms zelfs samenvallen met onze Nederlandse identiteit. Het Nederlands zijn is niet een natuurlijk, onvermijdelijk gegeven, maar wordt actief geconstrueerd door zowel politici als burgers die er een duidelijk belang bij hebben dat bepaalde mensen wél Nederlands zijn en andere mensen dit ideaal nooit kunnen bereiken.

Emmanuel Katongole, geboren in Oeganda, geeft in zijn boek The Sacrifice of Africa *aanzetten voor het ontwikkelen van een politieke theologie voro Afrika.*

Een flinke portie politiek denken in de kerk zou daarom niet misstaan; ik bedoel dit als een oproep om scherp in het oog te hebben hoe het politieke klimaat ook het klimaat in de kerk beïnvloedt. Juist in 2017 – in Nederland een verkiezingsjaar en voor Amerikanen een jaar waarin ze met hun keuze moeten (leren) leven – betekent dit dat kritiek op het uitsluitende karakter van Nederland en andere natiestaten van groot belang is. Als gevolg daarvan zie ik voor geloofsgemeenschappen een rol weggelegd om zich krachtig uit te spreken tegen alles wat neigt naar een 'Blut und Boden'-theologie.

Onder de loep

We hebben behoefte aan die nieuwe verbeeldingskracht, zoals Katongole duidelijk maakt, om een aantrekkelijk en heilzaam alternatief uit te kunnen leven. Uiteindelijk draait die verbeeldingskracht om het kunnen denken én dromen van een toekomst waarin

culturen ons niet alleen scheiden, maar ook verbinden. In concreto betekent dit ook dat we onze eigen kerkelijke cultuur onder de loep nemen. Want in hoeverre is het misschien juist niet zo dat het onze kerkelijke eigenaardigheden zijn die het moeilijk maken om daadwerkelijk samen te werken? Hieronder valt het type gedrag uit de verschillende cultuurdimensies van Hofstede, zoals onzekerheidsvermijding (bijv. exact willen afspreken wanneer een migrantengemeente het gehuurde kerkgebouw weer leeg achterlaat) of stevig langetermijndenken (bijv. vergaderingen voor een heel jaar volplannen). Een veelgehoorde klacht van christenen met een migratieachtergrond is dat zij zich met de gevestigde kerken niet louter willen verhouden via de diaconale lijn. Zij zoeken een gelijkwaardige relatie, die verder gaat dan die van hulpverlener en hulpvrager. Een relatie die ook gaat over de geleefde inhoud van het geloof. Daarbij kan op inhoudelijke en respectvolle wijze met elkaar gedeeld worden van Gods genade, om zo samen met alle heiligen de enorme diepte van de liefde van Christus te leren kennen.
Hier speelt hetzelfde probleem weer op dat de naoorlogse missiologie juist probeerde op te lossen, namelijk het beklemmende verschil tussen wij en zij, tussen evangelist en 'geëvangeliseerde'. Waarbij het nu gaat om het verschil tussen degenen die diaconale hulp géven en degenen die hiervan de ontvangers zijn. Als niet eerst het verschil tussen gever en ontvanger van diaconale hulp geproblematiseerd wordt, is er weinig ruimte om het diepere en misschien ook wel moeilijkere gesprek te voeren over cultuurverschillen met migrantengemeenschappen.

Missionair en diaconaal

Laatst las ik op de website van een plaatselijke gemeente hoe zij hun engagement in de maatschappij beschreven met een aantal dingen, waaronder het organiseren van een avond óver vluchtelingen. Gek genoeg las ik niets over concrete acties en concrete samenwerking mét vluchtelingen.

Volop ruimte voor een grote diaconale wending

Zo'n observatie is voor mij een teken dat er nog volop ruimte is voor een grote diaconale wending. Misschien is bezinning op gelijkwaardiger diaconaat van de kerk wel een van de grootste vraagstukken van de kerk in deze tijd. Wellicht een verrassende opmerking van de kant van iemand die net gepromoveerd is in de missiologie.
Bij alle kanttekeningen die terecht nog te maken zijn, en hoezeer ik ook hoop dat er ruimte is voor de implementatie van sommige aanbevelingen van mijn proefschrift, toch heeft de kerk in Nederland als geheel het afgelopen decennium een enorme slag gemaakt op missionair gebied. Nieuw elan is gevonden en er is een bijzondere openheid om te leren van andere succesvolle initiatieven wereldwijd.
Hoewel er veel goede dingen gebeuren op diaconaal gebied, zie ik hier minder het toewenden naar mensen in de marge zoals die in de zendingspraktijk plaatsvond: initiatieven van onderop, lichtere structuren, ruimte voor pionieren, en vooral ook het overwinnen van de kloof tussen 'wij' en 'zij'.

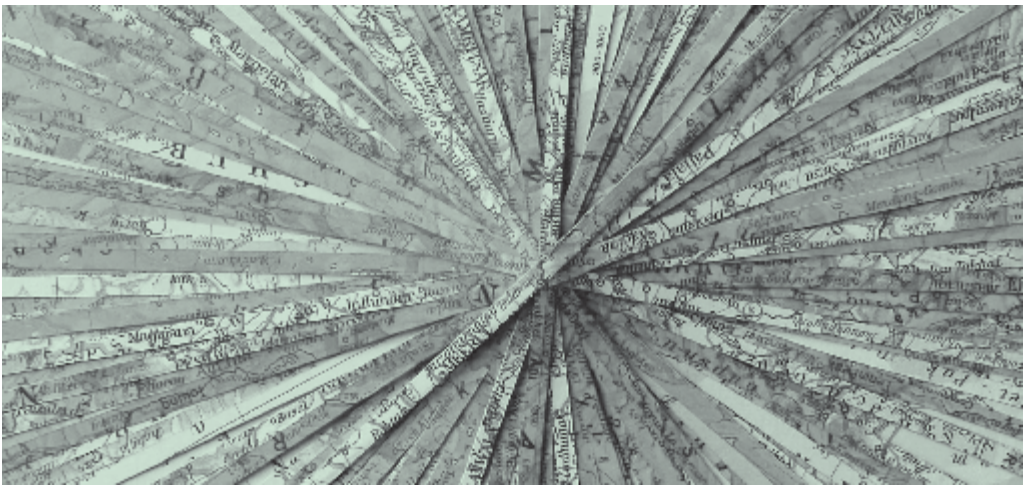

Contacten met migrantenkerken interpreteren langs lijnen die Hofstede aangeeft, kan een enorme opluchting geven.

Conclusie

Uiteindelijk moeten verschillen tussen culturen, maar ook binnen culturen, niet verabsoluteerd worden. Hofstede biedt een aanknopingspunt door te wijzen op de verschillende dimensies. Het concrete kerkelijke handelen kan hier naast gelegd worden. Dit vergt van geloofsgemeenschappen een organisatiecultuur waarin openheid en het geven van feedback belangrijke waardes zijn.
Als aan deze voorwaarde voldaan wordt, kan het een enorme opluchting zijn om contacten met migrantenkerken te interpreteren langs de lijnen die Hofstede ons aanreikt. En door interpretatie gecombineerd met actie kan vervolgens ook transformatie tot stand komen. Hierbij is de politieke visie van Katongole van belang: geen geprivatiseerd christendom, maar een publieke theologie die met zelfbewustzijn, visie en verbeeldingskracht het publieke domein transformeert.

Literatuur

– Geert H. Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*, Thousand Oaks: Sage Publications, 2001
– Emmanuel Katongole, *The Sacrifice of Africa: A Political Theology for Africa*, Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 2011

— Eleonora Dorothea Hof promoveerde in november 2016 aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam (zie blz. 59 in deze *TussenRuimte*) en werkt als zelfstandig tekstschrijver.

Schuurmomenten

Elke keer een omhelzing. Telkens wanneer je iemand voor het eerst ontmoet. Ongemakkelijk vond ik dat. Doe mij maar een hand. Bij een tweede ontmoeting wil ik je best drie zoenen geven.
Het was een van de kleine dingen waar ik in Brazilië tegen aan liep. Maar kleine dingen kunnen groot worden. Ik kwam afstandelijk over. Omdat het gewoon niet in me zat, die knuffelcultuur. Laatst ontmoette ik een Chileen in het studentenhuis van mijn zusje. Mijn zusje werd direct gezoend bij het voorstellen. Ik stak mijn hand uit. 'O ja', riep hij uit, 'zo gaat dat in Nederland.'

Afstand en nabijheid. Wat is normaal? Waar voel je je prettig bij? Wonen en werken in een andere cultuur doet je beseffen hoe je in talloze kleine dingetjes geprogrammeerd bent door je eigen cultuur. Wat je lekker vindt, hoe laat je eet, hoe je iemand groet, wat 'normaal' is. Elke dag zijn er kleine schuurmomenten. Met de tijd worden die schuurmomentjes gladder. Maar hoe langer ik in Brazilië was, hoe meer ik me een Nederlander voelde. Omgekeerde integratie. Desintegratie. Een vreemdeling. Een vis op het droge.
Mijn gastvrouw Adriana, bij wie ik in het begin mocht logeren, snapte dat wel. Ik wás ook anders. En dat was oké. Maar hoe wonderlijk was het om nu een stukje samen op te lopen. We overbruggen een oceaan, we overbruggen een taal, we overbruggen onze context. Een wonder!
Wat een geduld werd mij getoond bij alles wat ik vreemd of vies vond. Mijn eigen context is een context van voorrecht, daar ben ik me nu maar al te bewust van. Brazilianen noemen Europa 'de eerste wereld'. Op vragen naar de favelas *in Nederland antwoordde ik: 'Die hebben we niet ...'*

Hebben wij geduld met de mensen die vreemd in Nederland zijn? Die anders geprogrammeerd door de wereld gaan? Die aanschuren tegen alles wat opeens anders is? Durven we dan toch ook de schoonheid van de ontmoeting, het wonder van contact over grenzen heen te zien en te benoemen?

— Sietske Blok is theologe. Zij is voor Kerk in Actie van 2015 tot 2016 uitgezonden geweest naar Brazilië.

Aarden in een andere kerk

Tanny Hagens en Geeske Zijp van Leprazending

Geeske Zijp en Tanny Hagens zijn uitgezonden door Leprazending Nederland. Zij wonen en werken al decennialang in verschillende landen in Azië en Afrika. Geeske werkt in Tsjaad en heeft een korte periode in de Democratische Republiek Congo gewerkt, waar zij enkele keren moest evacueren. Tanny werkte in Thailand en Myanmar, maar vooral in Indonesië. Sinds ruim een jaar werkt zij in Ethiopië. Wat zijn hun ervaringen en belevingen in de lokale kerk* in een voor hen andere cultuur en context?

Bij welke gemeente ben of was je betrokken? Schets de 'kerkelijke kleur' eens?

Geeske: Sinds ik in Tsjaad woon en werk, vanaf 1992, ben ik betrokken bij de plaatselijke kerk van de AET, de Assemblées Evangéliques au Tchad. Het is een evangelische kerk van rond de zeshonderd leden, inclusief de kinderen.

Sinds een jaar of zes komt meer dan de helft van de leden uit het zuiden van Tsjaad. Met deze nieuwe aanwinst is de kerk flink veranderd. Was het eerder meer een 'autochtone' kerk, aangepast aan de plaatselijke (moslim)omgeving, met veel samenzang in het Frans en Arabisch, tegenwoordig is het meer een 'zuidelijke', pinksterachtige kerk geworden met veel evangelische liederen, dans en hardere muziek.

De gemeenschap bestaat vooral uit (grote) gezinnen en studenten van elders die tijdens de studiemaanden bij ons kerken. Heel belangrijk is de muziek, vooral de koormuziek, het lijkt soms wel het allerbelangrijkste.

Een aantal jaren geleden is er een nieuwe grote kerk gebouwd, voorzien van houten banken en een podium voor het koor. De voorganger doet zijn preek na een lange serie afkondigingen en veel zang vanachter een klein katheder. De preek is vaak lang, drie kwartier of langer. De focus en bedoeling van de preek is niet altijd even duidelijk.

Tanny: Ik heb ruim twintig jaar in Indonesië gewoond, op verschillende eilanden en kerkte daar waar ik me het beste thuis voelde. In Papua was ik betrokken bij de CAMA-kerk (Christian and Missionary Alliance). Van 1997 tot 2006 woonde ik in Kupang op West-Timor, daar ging ik naar de CAMA/Kingmi-kerk, de Gereja Kemah Injil Indonesia (tegenwoordig afgekort als GKII).

De CAMA/Kingmi kerk is een evangelische gemeente met toen ruim tweehonderd leden, kinderen meegeteld. De leden komen van verschillende eilanden niet ver van Timor, zoals Saba en Sumba. De grootste groep komt van Alor.

Achtergrondfoto: Straatbeeld in Kupang, Indonesië

De kerk staat in een van de wijken van Kupang, maar veel mensen hebben een agrarische achtergrond en zijn naar de stad gekomen om werk te vinden of om er te studeren. De gemeenschap bestaat uit gezinnen en studenten, ambtenaren en dagloners, en mensen zonder baan. Het zijn voornamelijk tweede of derde generatie gelovigen.
Het kerkgebouw was nieuw en eenvoudig. We zaten op plastic stoelen en later zijn er banken gekomen. De samenzang werd eerst begeleid met een elektronisch keyboard en later uitgebreid met drum, gitaren en zangers. Tijdens de dienst werd er gelegenheid gegeven voor groepen om te zingen of om een getuigenis te geven.
Er was een senior dominee en zijn vrouw was eveneens dominee. Afgestudeerde jonge predikanten die naar de kerk kwamen kregen ook gelegenheid tot preken. Sommige preken waren heel praktisch en to-the-point, maar het gebeurde ook dat iemand hoogdravende taal gebruikte en eindeloos preekte, waar niemand wat van begreep omdat het over de hoofden van de mensen ging.
Doordeweeks kwamen mensen in vijf verschillende groepen in de wijk samen. Wij hadden een fijne groep waarin we met elkaar de Bijbel bestudeerden. De kerk heeft een eigen kleuterschool gebouwd en er bestond ook een plan om een lagere school te bouwen.

Eredienst in Mongo, Tsjaad

Voel je je verbonden met deze gemeente?
Geeske: We zijn letterlijke elkaars buren. De kerk staat net achter onze achtermuur en we huren ons huis en kantoor binnen de kerkcompound.
We doen een heel aantal dingen samen, zoals het besturen en begeleiden van een Blindenschool, een internaat voor de jongste blinde kinderen en een *guesthouse*.
Vooral met de dominee, die zelf blind is, kan ik goed overweg. Hij is een man met veel ervaring en staat met beide benen op de grond, wat hier zeker nodig is. Hij vormt samen met een aantal leden van onze kerk het plaatselijke steuncomité van Leprazending dat ons bemoedigt met advies en gebed.
Af en toe rijd ik patiënten van de kerk, buren of jongeren uit het internaat van de kerk tijdens de schoolperiode, naar het ziekenhuis voor een behandeling, soms midden in de nacht. De blinde kinderen zijn veel bij mij in huis. Op dit moment wonen twee leerlingen wegens familieomstandigheden bij me in. Een van hen is een aantal jaren geleden christen geworden en we hebben hem tot zijn doop begeleid.
Tanny: De CAMA/Kingmi-gemeente was geen grote gemeenschap. Daardoor kende ik veel mensen bij naam en waren we meer betrokken bij elkaar, ook door met en voor elkaar te bidden. Soms werd ik gevraagd om speciale diensten voor de zondagschool te leiden, zoals met Kerst of Pasen of bij

andere gelegenheden. Ook leidde ik wel de gebedsbijeenkomst.

Waar schuurt het, waar kan het botsen?
Geeske: Persoonlijk vind ik de AET-kerk nogal naar binnen gekeerd. Opvallend is de negatieve houding naar de moslim-buitenwereld en het idee dat de kerk 'het beter weet en doet'. Daarbij worden anderen, soms ook elkaar, 'gewoon' afgekeurd. De soms zo praktische woorden tijdens de preek uitgesproken, worden aan de kant geschoven. Of men lacht om (schrijnende) voorbeelden, terwijl ik er zelf liever om zou huilen ...
De omgang en samenwerking met moslims in het kader van ons werk bij Leprazending heeft ons al vaak in een moeilijke positie gebracht, vooral waar het om geld draait. Er zijn momenten dat onze moslim-staf een 'christelijker' houding inneemt dan sommige kerkmensen.
We hebben op zeker moment moeten besluiten dat Lepazending niet langer zonder bescherming op het kerkterrein kon wonen. De muur werd verhoogd en we hebben nachtwakers aangesteld. Helaas zijn het onze naaste buren (met een vader die ouderling is), die de grootste fysieke bedreiging voor ons vormen.
Tanny: Dat er geen echte eenheid was onder de mensen van verschillende eilanden, vond ik naar. Ook dat de dominee het idee gaf de 'eigenaar' van de kerk te zijn. Toen de senior dominee de pensioengerechtigde leeftijd bereikte werd er een jonge dominee die van het eiland Alor kwam gekozen om de gemeente te leiden. De voormalige dominee vertrok met aanhang van hetzelfde eiland waarvan hij afkomstig was en hij begon een andere kerk.

Buiten de poort van het project van Leprazending in Mongo, Tsjaad

Wat hoop je voor de gemeente en jezelf?
Geeske: Ik hoop dat de gemeente steeds beter gaat begrijpen dat wij als kerk niet 'het beste' zijn of 'het meeste weten', en dat Jezus ons juist uitnodigt om 'de naaste' te zijn van hen die Hem nog niet kennen. Ook dat men het evangelie gaat uitleven in plaats van het steeds maar in soms heftige bewoordingen uit te dragen zonder zelf invulling te geven aan dat evangelie. Ik hoop ook dat er minder afkeuring zal zijn en meer liefde onderling en naar onze naasten.
Tanny: Ik hoop dat we ons realiseren dat wat en wie we zijn de genade van de Heer is. Dat we de liefde van Christus uitstralen, zodat anderen jaloers op ons zijn en zich gaan afvragen of dat wat wij hebben ook voor hen belangrijk zou kunnen zijn.

** Leprazending zendt medewerkers uit in overleg met overheden die verantwoordelijk zijn voor nationale leprabestrijding. Met de lokale kerken waar Geeske en Tanny bij betrokken zijn bestaat geen overeenkomst of werkverband.*

— Piet Both was werkzaam voor Leprazending en is lid van de redactie van *TussenRuimte*.

‘De wereld veranderen’

Culturele bedding voor de evangelische beweging in Nederland

Al vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn er tekenen zichtbaar van een opkomende evangelische beweging. We hoeven alleen maar te kijken naar Billy Graham, Corry ten Boom, Tommy Lee Osborn en vele anderen die de weg banen voor de groei die vanaf midden jaren zestig echt op gang komt. De groei van een beweging, evangelisch of niet, wordt altijd gefaciliteerd door de cultuur en de veranderingen in de cultuur waarin de beweging opkomt.

Na de oorlog wordt door de Nederlandse overheid werk gemaakt van het herscheppen van een staatsinrichting op basis van de verschillende zuilen: liberaal, socialistisch, protestants en katholiek. Al vrij snel herwinnen de zuilen hun vooroorlogse sterkte en zijn ze, ondanks het verlangen naar eenheid en groei, zelfs nadrukkelijker aanwezig dan voorheen. De eenheid en groei worden door de bevolking echter goed opgepakt en sneller dan verwacht herstelt Nederland zich van de ellende van de oorlog.
Hoewel het economisch beter gaat met Nederland, maakt de elite zich zorgen over de morele staat van Nederland en vooral van de jongeren. Voorbeelden die daarbij genoemd worden zijn vooral de losse seksuele moraal, het weigeren om te werken, een opkomende ‘dansgekte’, frequent bioscoopbezoek en overmatig tabaks- en alcoholgebruik. Vanuit de verschillende zuilen begint er een informeel zedelijkheidsoffensief waarin de Rooms-Katholieke Kerk het meest actief is. De focus van dit zedelijkheidsoffensief richt zich op het gezin. Het gezin moet weer zijn oude kracht hervinden en de jeugd moet meer discipline bijgebracht worden.

‘Jongvolwassenen en kinderen misten een gevoel van verbondenheid’

De zedeloosheid wordt ook door Peter Vlug sr. en Hans Keijzer, voormannen van de Opwekkingsconferenties, sterk benadrukt. Sprekend over deze periode (in een interview met A.S. op 9 mei 2014) gaat het over gebrek aan goed onderwijs voor de jeugd, maar vooral over het gebrek aan een goede opvoeding thuis. ‘De jongelui van die tijd waren losgeslagen en moesten weer in het gareel gebracht worden. Jongvolwassenen en kinderen misten een gevoel van verbon-

Onder redactie van Laura Dijkhuizen en Henk Bakker verschijnt dit voorjaar het boek *Typisch evangelisch. Een stroming in perspectief*. Ongeveer vijftig auteurs schreven mee aan deze verhalende bundel over het ontstaan en de ontwikkeling van de evangelische beweging in Nederland na de oorlog.
Het boek is verdeeld in een verhalend geschiedenisdeel en een thematisch opgezet studiedeel, geschikt voor theologische (hoge) scholen. In het thematische deel worden onderwerpen als ethiek, leiderschap, vrouwen en zending besproken in relatie tot de evangelische beweging.
Daarnaast wordt het geheel opgeluisterd met portretten van bekende en soms minder bekende evangelische christenen die een belangrijke rol speelden in de groei van de beweging. Ook is er veel ruimte gewijd aan kunst en muziek die deze beweging indertijd apart zette van de andere geloofsstromingen.
Het hier afgedrukte artikel van Arjan Schoemaker over 'de opkomst van de evangelische beweging binnen de Nederlandse cultuur van de jaren veertig tot en met zestig' is een van de bijdragen in de nieuwe bundel *Typisch evangelisch*. Het is een korte bewerking van zijn masterthesis 'De Dutch Evangelical Movement – The social and cultural influences on its growth' voor de opleiding Religiewetenschappen aan de Universiteit van Leiden, januari 2015.

denheid, veiligheid, liefde en hadden geen morele grenzen', aldus Vlug.
Dit soort uitspraken en de reacties van de verschillende zuilen moeten wel in perspectief geplaatst worden. De jeugd geniet van de nieuw hervonden vrijheid, maar wordt daarin beteugeld door de regerende elite, die lang voor de oorlog geboren is en niet weet hoe ze met deze nieuwe situatie om moet gaan. De oude status quo bestaat niet meer, maar men tracht deze met de moed der wanhoop te herstellen.
Dit is de tijd dat Youth for Christ (YfC) als eerste Amerikaanse evangelische organisatie naar Nederland komt, met name opgericht om de jeugd een alternatief te bieden voor de 'immorele' kroegen, bioscopen en ander 'werelds entertainment'. Ze komen op het juiste moment naar een land dat tracht de weg vooruit weer te vinden. YfC biedt nieuwe hoop na de verwoestingen van de oorlog. De toenmalige directeur van YfC Amerika verklaart zijn missie in Nederland als volgt: 'De kerk is verlamd door formeel fundamentalisme en dode orthodoxie. De natie is herstellende van de wonden van een bloedige oorlog en jonge mensen zijn hongerig naar God en het evangelie. Dit zijn de morele slachtoffers van de oorlog die zoeken naar de waarheid' (Krabbendam 2009, p.1030). Soldaten die vochten om Europa uit de handen van de Duitsers te bevrijden willen terug naar Europa om daar het evangelie te brengen.

De burgerlijke jaren vijftig

In de jaren vijftig lijken de oude structuren in ere hersteld te worden. Zo zijn de zuilen

sterker dan voor de oorlog en is 'geluk nog heel gewoon'. Het familieleven is de norm, maar onder de oppervlakte broeit er van alles. De jeugd is niet tevreden met deze levensvorm, zij wil gehoord worden en is op zoek naar nieuwe uitdagingen. Deze onrust komt pas tot volle wasdom in de jaren zestig en zeventig.
Van belang voor het begrijpen van de opkomst van de evangelische beweging is de relatie die Nederland ontwikkelt met Amerika. Nederland is door de Amerikanen niet alleen bevrijd van de nazi's, maar zij beschermen ook tegen het nieuwe gevaar dat in het Oosten dreigt, namelijk het communisme uit de Sovjet-Unie. Het heersende sentiment is overwegend pro-Amerikaans. De jeugd is gek op Amerika, op sigaretten, kauwgom, chocola, Amerikaanse muziek en natuurlijk kleding. Jongeren kijken naar Amerika als het land van de dromen en willen de Amerikaanse levensstijl graag kopieren. Amerika is het grote voorbeeld, waar alles beter is, niet alleen economisch en cultureel, maar ook ideologisch.

Pro-Amerikaans sentiment voedingsbodem voor evangelische ontvankelijkheid

Dit pro-Amerikaanse sentiment heeft een grote rol gespeeld bij het verwelkomen van de evangelische predikanten die Nederland in de jaren vijftig aandeden. Zonder dit sentiment hadden de predikers waarschijnlijk veel minder gehoor gevonden.
De bekendste predikers in de jaren vijftig zijn Billy Graham, die zowel in Amsterdam als in Rotterdam verschillende bijeenkomsten houdt, en Tommy Lee Osborn, die door zijn genezingscampagnes voor veel opschudding zorgt in Nederland. Beide predikers hebben flink wat bekende Nederlandse evangelische leiders onder hun gehoor en inspireren hen om in Nederland aan het werk te gaan. Hoogleraar geschiedenis James Kennedy noemt de jaren vijftig de hoogtijdagen van de Amerikanisering, zowel op seculier gebied, met de komst van de Amerikaanse rockmuziek, als op religieus gebied, door de komst van het evangelisch christendom. Beide dagen de bestaande sociale orde uit.

Predikers zoals Billy Graham die in Rotterdam en Amsterdam bijeenkomsten hield, hebben in de jaren vijftig heel wat Nederlandse evangelische leiders geïnspireerd.

Verzuiling

In de jaren vijftig kent de maatschappij een strikte indeling in protestanten, katholie-

ken, liberalen en socialisten, waarbij binnen de protestantse zuil ook nog allerlei subzuilen worden onderscheiden. In principe functioneert iedereen netjes binnen zijn eigen zuil en de elite van de verschillende zuilen zoekt elkaar op en zorgt ervoor dat alles in het gareel blijft. Er bestaat een soort 'gentlemen's agreement' om mensen niet van de ene kerk naar de andere kerk over te halen.
Maar de nieuwe, voornamelijk Amerikaans georiënteerde kerken en bewegingen die Nederland nadrukkelijk als zendingsland zien, verstoren de status quo. Deze bewegingen leggen een sterke nadruk op de persoonlijke keuze van de mens om lid te worden van een kerk, terwijl dat in de verzuiling op basis van geboorte gebeurt. In deze tijd ontstaat ook de term 'vrijwilligheidskerken', waarmee de evangelische beweging bedoeld wordt. Het rekruteringsveld van de evangelische beweging ligt voornamelijk binnen de orthodox-protestantse kerken. De vrijwilligheidskerken dragen dus bij tot de destabilisering van de protestantse zuil. Hoewel dit niet door onderzoek hard te maken is, hebben naar mijn mening de vrijwilligheidskerken bijgedragen aan de ontzuiling in de jaren zestig.

De roerige jaren zestig

Er vinden verschillende belangrijke ontwikkelingen plaats in de jaren zestig. De welvaart stijgt enorm, er wordt nota bene in drie jaar tijd bijna dertig procent meer verdiend, waardoor er minder gewerkt hoeft te worden. De zaterdag wordt om die reden als standaard werkdag afgeschaft. Daardoor krijgen mensen meer vrije tijd en ontstaat er een weekendcultuur waarin men gaat recreëren en 'leuke dingen' doen. Dit heeft directe gevolgen voor het kerkbezoek op zondag. Kerkbezoekers gaan in het weekend regelmatig weg en gaan minder frequent naar de kerk.
De groeiende welvaart, de doorgaande industrialisatie en urbanisatie zorgen ervoor dat de sociale verbanden die vlak na de oorlog en ook in de jaren vijftig nog sterk waren, losser worden. Bijgevolg verslappen ook de religieuze banden, met opkomende kerkverlating tot gevolg. Een flink deel van de leden stroomt ter linkerzijde de kerk uit en sluit zich aan bij socialistische bewegingen. Een kleinere groep vertrekt naar rechts, naar de vrijwilligheidskerken.
Dat mensen rechts en links de kerk uit trekken maakt deel uit van dezelfde beweging. Men wil werken aan positieve veranderingen. Men wil zelf beslissingen nemen en het gevoel hebben waardevol te zijn voor de mensen om zich heen. Het grootste deel zoekt in links activisme de kans de wereld een stukje beter te maken. Er komt een sterk geloof in een maakbare samenleving op.

Linksom en rechtsom gaat het om 'de wereld veranderen'

De rechtervleugel zoekt het in een evangelisch vertrouwen dat Jezus het enige antwoord is op de noden in de maatschappij. Redding, de oplossing, kan alleen van Hem komen en er is een rotsvaste overtuiging dat Hij zich met ieder individueel leven persoonlijk bemoeit. Ook hier gaat het ten

diepste om een maakbare samenleving, want de evangelischen zijn op hun manier activistisch en geloven dat de hele wereld het evangelie moet horen voordat Jezus terug kan komen. Vanuit dit activisme trekken velen de wijde wereld in om anderen tot geloof te brengen en de wereld uiteindelijk beter te maken.
Links activisme en rechts evangelicalisme gaan in de jaren zestig nog niet samen. Slechts een enkeling houdt zich bezig met bijvoorbeeld het afschaffen van kernwapens. Otto de Bruijne vertelt (interview met A.S., 26 juni 2014): 'Ik liep mee met een anti-kernwapenbetoging terwijl prominente evangelische leiders tegen deze betoging aan het bidden waren. Activistisch evangelisch bestond in die tijd niet of nauwelijks.' De tendens was dat je bezig moet zijn met de dingen die van de hemel zijn, het 'zielenheil' van de mens, en niet met aardse zaken als politiek, kernwapens, milieuvraagstukken.

Televisie en jeugdcultuur

Naast bovengenoemde ontwikkelingen vragen de opkomst van de televisie en de ontwikkeling van de jeugdcultuur in Nederland de aandacht. Met de komst van de televisie in Nederlandse huishoudens gaat er een wereld open, een wereld waarvan men via de radio wel had gehoord, maar waar men nog geen beelden bij had.
Alhoewel elk van de omroepen een bepaalde zuil van de Nederlandse maatschappij bedient, kan er met enige voorzichtigheid gezegd worden dat de televisie heeft bijgedragen aan de ontzuiling in Nederland. Een ding is zeker: de stroom van nieuwe informatie die Nederlanders tot zich nemen verandert hun denken en vergroot hun wereld sterk. Er is een wijde wereld die ontdekt en beleefd kan worden.
Evangelische missionaire organisaties spelen handig in op de wens de wijde wereld te ontdekken. Zij roepen op tot het participeren in 'het grote gebod' van Jezus om alle mensen tot zijn discipelen te maken. Organisaties als Operatie Mobilisatie en Jeugd met een Opdracht, exponenten van de opkomende jeugdcultuur, rekruteren jonge babyboomers die veelal een drang hebben om de wereld te veranderen. Net als hun niet-kerkelijke generatiegenoten vanuit een socialistisch of liberale visie, willen deze jongeren de wereld veranderen door mensen op te zoeken en hen te wijzen op het verlossende werk van Jezus.

Individualisering

De toenemende welvaart, vrije tijd en democratisering op elk gebied gaan hand in hand met een doorgaande individualisering van de maatschappij. De individualisering zorgt op religieus gebied voor een toenemende behoefte om met het gedachtegoed uit het Verre Oosten te experimenteren. Popgroepen zoals The Beatles brengen denkbeelden vanuit het hindoeïsme en boeddhisme naar het Westen. Door deze ontwikkelingen wordt binnen diverse religieuze groeperingen in Nederland de waarheid gaandeweg als subjectiever en individueler gezien. Ook binnen de evangelische beweging treedt subjectivering op. Het gaat om jou en je hoogst individuele en persoonlijke weg met God. Door je eigen ervaring met God creëer je als individuele gelovige je eigen verhaal en je persoonlijke avontuur met Jezus. En

Straatevangelisatie in Rotterdam in de jaren zeventig

de Bijbel is steeds de gids naar de volgende stap. Weg van de dogma's, op zoek naar een persoonlijk beleven waarbij zang, dans, het opsteken van handen en het ontvangen van genezing een rol spelen. Maar hierbij ontstaan, zoals in elke religieuze beweging, als vanzelf nieuwe geschreven of ongeschreven gewoontes en dogma's.

De evangelische beweging in Nederland had niet kunnen uitgroeien tot wat zij is zonder de continu mee-veranderende cultuur. De toenemende welvaart, de groei van vrije tijd en de hoeveelheid informatiestromen, de liefde voor Amerika in de jaren veertig en vijftig en de opkomende individualisering hebben ervoor gezorgd dat de beweging in de marge van de leegloop uit de kerken heeft kunnen groeien en bloeien, en niet alleen binnen het segment van de vrijwilligheidskerken. Uiteindelijk is het evangelisch gedachtegoed evenzeer tot een groot deel van de traditionele protestantse kerken doorgedrongen.

— Arjan Schoemaker is docent Levensbeschouwing aan het Tabor College Hoorn en docent Minor Peace & Justice aan de Christelijke Hogeschool Ede. Hij was eerder staflid bij MissieNederland en maakte deel uit van de redactie van *TussenRuimte*.

Evangelie en cultuur in een veelvormige werkelijkheid

In de bezinning op zending maar ook op internationaal diaconaat en ontwikkelingssamenwerking in onze (post)moderne wereld, blijft de vraag naar de verhouding tussen het Evangelie en de cultuur ons bezighouden. Dit artikel schetst een aantal manieren waarop het Evangelie in het leven van christenen en de kerk vruchtbaar vorm kan krijgen.

Een bekende vijfslag is die van H. Richard Niebuhr in zijn boek *Christ and Culture* (1951). Hij onderscheidt vijf typen van relaties: Christus tegenover de cultuur, de Christus van de cultuur, Christus boven de cultuur, Christus en cultuur in paradox, en Christus die de cultuur transformeert.

Een vraag die voorafgaat aan een bespreking van modellen is of de verhouding tussen Christus en cultuur wel in een typering of model weergegeven kan worden. Mijns inziens kan het denken in dergelijke modellen verhelderend zijn, ook al is het goed de beperking ervan voor ogen te houden. Modellen vestigen de aandacht op bepaalde aspecten en verduidelijken bepaalde verhoudingen en stand van zaken.

De werkelijkheid is altijd complexer en veelvormiger dan een model of set modellen kan weergeven. En als we de werkelijkheid te zeer gaan zien door de bril van modellen, verliezen we gemakkelijk belangrijke elementen uit het oog.

Drie verhoudingen

Dit neemt niet weg dat het onderscheiden van een drietal verschillende manieren waarop het Evangelie zich kan verhouden tot de cultuur waarin de kerk en christenen zich bevinden, mij vruchtbaar lijkt voor de bezinning op de positionering van kerk en christenen in de samenleving.

Ik wil hier enkele manieren bespreken waarop het Evangelie in het leven van christenen en de kerk vorm kan krijgen.[1]

De vijf typen van relaties die Niebuhr onderscheidt, geven een tamelijk complex geheel en het is voor mij ook de vraag of we Christus zo wel in relatie tot cultuur kunnen tekenen. De drie typen relaties die ik wil voorstellen, vormen in zekere zin een eenvoudiger variant van de benadering van Niebuhr. Ze gaan ook niet over Christus maar over het Evangelie zoals dat de kerk voortbrengt, en door de kerk geleefd en uitgedragen wordt.

Daarnaast hebben de drie verhoudingen een bepaalde theologische achtergrond, name-

lijk in het drieërlei gebruik van de wet van God, zoals die met name in het calvinisme is uitgewerkt (Calvijn, *Institutie*, boek II.7).[2]
Deze drie verhoudingen zijn: het Evangelie als verbetering van de samenleving, als crisis van de samenleving en als vernieuwing van het leven van de gelovigen, persoonlijk, als gemeente en in hun sociale verbanden. Ik werk ze kort uit.
Nog een opmerking vooraf. Ik vat de term Evangelie breed op, namelijk als de boodschap van het verlossende en helende koningschap van Christus. Soms gebruik ik termen als Gods Woord of de Bijbel als alternatief en praktisch als synoniem.

1. Verbetering

In de eerste verhouding trachten christenen, naast anderen, in de samenleving verbeteringen te bewerkstelligen, zodat de waarden en normen van Gods Woord beter gestalte krijgen in maatschappelijke verhoudingen en het leven van mensen (vgl. het eerste gebruik van de wet). Ze trachten ongerechtigheid, bijvoorbeeld in verkeerde wetten en verstoorde verhoudingen, tegen te gaan en nood van mensen te lenigen, ook waar de directe oorzaken niet weggenomen kunnen worden. Dit kan via de politiek maar ook via particulier initiatief, bijvoorbeeld via hulpverlening en sociale veranderingen en via diaconale activiteiten van kerken. Wat goed en schoon en waar is, heeft ten diepste God als Schepper en Onderhouder als bron (Filippenzen 4:8-9).
Bij deze verhouding valt te denken aan allerlei instituties en beroepspraktijken waarin christenen 'de vrede voor de stad' trachten te zoeken (vgl. Jeremia 29). Deze opstelling kan een belangrijke bijdrage zijn aan het handhaven of bevorderen van de menselijkheid in de samenleving en als zodanig een gestalte van Christus' koningschap tonen.
In de context van de traditionele drieslag zending, diaconaat, ontwikkelingssamenwerking (ZWO) zou hier het primaat bij ontwikkelingsorganisaties liggen. Dit neemt niet weg dat in deze verhouding ook de kerk een eigen rol kan vervullen. Ik denk dan vooral aan twee mogelijke invullingen.

- Allereerst kan de kerk als instituut in contact treden met de overheid om het goede voor de samenleving te bevorderen en daarin een eigen rol te vervullen. Bijvoorbeeld met betrekking tot de wijze waarop overheden omgaan met de hiv/aids-problematiek, zoals voorlichting, preventie, behandeling en tegengaan van stigmatisering.

Taak om vooroordelen die mensen beschadigen tegen te gaan

In dit verband kan het tot de taak van de kerk behoren om culturele en maatschappelijke vooroordelen die mensen beschadigen, tegen te gaan. De gedachte (die in het mondiale Zuiden nogal voorkwam) bijvoorbeeld dat aids een straf van God is op een zondige levensstijl en dat daarom mensen met aids geen zorg hoefden te krijgen. Of het zich afzetten tegen groepen mensen, bijvoorbeeld Marokkanen in Nederland, of geweld tegen vrouwen of tegen homoseksuele mensen. De kerk zal

Moet de kerk niet breder zoeken naar manieren om mensen in de samenleving te bereiken, ook in de marges?

van dergelijke tendensen in de samenleving ten minste afstand willen nemen. Dit hoeft haar er overigens niet van te weerhouden ethische en maatschappelijke problemen te benoemen en haar eigen ethische visie naar voren te brengen, die genuanceerder kan zijn dan een van de partijen in een gepolariseerd debat (denk bijvoorbeeld aan vragen rondom vluchtelingen en migranten). Maar het vereist wijsheid om hiervoor tijd en wijze te vinden.

- In de tweede plaats heeft de kerk de taak haar leden toe te rusten om als christen in de samenleving te staan en het eigen beroep als een roeping van Godswege te vervullen. 'Opdat zij uw goede werken zien en uw Vader die in de hemelen is verheerlijken' (Mattheüs 5:16).

2. Crisis

In de tweede verhouding gaat het om het uitdragen van het Evangelie met woorden ontleend aan het Woord van God. Het Evangelie, dat ieder mensenleven en iedere samenleving in de crisis brengt door duidelijk te maken dat dit leven niet is zoals het is bedoeld en dat vanuit de mens zelf dat ook nooit zal worden. De crisis waarin het Evangelie brengt, heeft als doel de mensen te leiden tot bekering en geloof in Christus en tot navolging van Hem.

Deze benadering benadrukt de radicaliteit van de zonde, het bederf van de schepping en de fundamentele kloof tussen alle menselijke moraal en de volkomen manifestatie van het Koninkrijk van God. Dit kan ook de pijn doen ervaren van het onrecht en de gebrokenheid in het leven, ook in dat van christenen.

In deze verhouding staat zending centraal en qua instituut de kerk. Bij de taak van de kerk kan hier aan twee invullingen gedacht worden, naast hetgeen hierboven al genoemd is.

Profetisch spreken

In voorkomende gevallen behoort de kerk profetisch te spreken jegens overheid en samenleving. Daarbij moet het om, in het licht van het Evangelie, principiële kwesties

gaan, die bijvoorbeeld de vrijheid van het geweten betreffen of ernstige aanslagen op de waarachtige humaniteit behelzen, zoals de jodenvervolging in de nazitijd. Recentere voorbeelden zijn het opgeven van de fundamentele rechtsbescherming van alle burgers, bijvoorbeeld in een situatie van etnische conflicten, in vervolging omwille van godsdienst of door inadequaat reageren op epidemieën of andere rampen.

De kerk moet zich bekeren van op-zichzelf-gerichtheid

Van belang is dat de kerk in het doen horen van Gods oproep tot bekering en van Zijn aanwijzingen ten leven, ook het bevrijdende ervan aan bod doet komen en niet alleen het normerende. Duidelijk zal zijn dat de kerk terughoudend moet zijn met een dergelijk spreken om die niet te goedkoop te maken en dat de kracht ervan groter is als die in eensgezindheid door (veel) kerken wordt gesteund.

Breder (op)zoeken

De kerk, althans een deel ervan, vraagt van zichzelf en van haar leden ook een bekering van de in-zichzelf-gekeerdheid dan wel op-zichzelf-gerichtheid. Het Evangelie van zonde en genade, van geloof, bekering en bevrijding, van vrijspraak en van dienstbaarheid, is – om het maar klassiek te zeggen – een Evangelie voor zondaren. Maar dan heeft de kerk, en hebben haar leden, ook de taak ook zondaren buiten de kerk op te zoeken. Anders gezegd, deze opdracht betekent dat de kerk zoekt naar wegen en vormen om de samenleving te bereiken, ook in haar marges. In de grote steden van Nederland zijn allerlei kerken bezig met diverse vormen van missionair gemeente-zijn. Zouden we niet breder moeten zoeken naar manieren om mensen te bereiken die wel een geestelijke leegte ervaren maar die om welke reden dan ook de opvulling daarvan nooit in een kerk zullen zoeken? Zit daar ook niet een stuk schuld van kerken?

3. Vernieuwing

In de derde verhouding gaat het om voorbeelden van *christelijk leven*, om praktijken waarin, in onvolkomenheid en in voorlopigheid, iets zichtbaar kan worden van Gods heil en Zijn heilzame bedoelingen. In dit model staat de overtuiging centraal dat in het Koninkrijk van God de schepping en de cultuur ook naar haar materiële zijde, verlost en vernieuwd zullen zijn. De verlossing betekent niet het opgeven van de geschapen en culturele werkelijkheid, maar de vernieuwing ervan (vgl. Openbaring 21:24-26).
Dit houdt in dat de oorspronkelijke bedoeling ervan gestalte krijgt. Dit vereist dat het leven, de levensverbanden en alle schepselen betrokken worden op God en zo hun bestemming vinden. Zo kunnen bijvoorbeeld kennis en vaardigheden, vormen van geneeskunde en zorgverlening, maar ook kunstvormen en technieken uit de diverse culturen door het Evangelie worden getransformeerd, geheiligd tot dienstbaarheid aan het Koninkrijk van God en daarmee aan het heil van mensen.
Een hedendaags voorbeeld in de Nederlandse gezondheidszorg is de terminale palliatieve

zorg waarin toegewijde zorg, ook van vrijwilligers en inclusief pastorale zorg, samen met hoogwaardige technologieën, mensen een zo goed mogelijke laatste levensfase trachten te geven. In het leven van kerken en gemeenten kunnen muziek en muziekinstrumenten en andere liturgische vormen geheiligd worden voor de eredienst.

Kunstvormen en technieken heiligen tot dienstbaarheid

Het gaat in deze verhouding om een missionair-diaconale opstelling; het primaat ligt, vanuit de drieslag gezien, dan ook bij het diaconaat in bredere, niet alleen kerkelijke, zin. Ik werk dit hieronder enigszins verder uit.

Initiatieven vanuit ootmoed

Er ligt hier allereerst een taak voor *individuele christenen* en *christelijke maatschappelijke organisaties*. In zorg en welzijn, met bijzondere aandacht voor mensen in de marges, in onderwijs en cultuur, in ontwikkelingsprojecten en economische activiteit, worden christenen geroepen om op specifieke wijze iets te laten zien van de betekenis van het evangelie voor het leven en samenleven van mensen. Het gaat hier dus niet, zoals in de eerste verhouding, om geleidelijke verbeteringen in bestaande, niet-christelijke verbanden, maar om christelijke initiatieven waarin christenen de betekenis van het evangelie in een specifiek samenlevingsverband gestalte proberen te geven. Niet vanuit een zelfgenoegzame pretentie, maar vanuit een in ootmoed beleefde gelovige intentie. Op dit vlak spelen de discussies en worstelingen over de identiteit in maatschappelijke verbanden.

Gewetensfunctie

Maar ook voor de *kerk als instituut* liggen er in deze verhouding taken.

- Als eerste kan de taak van toerusting van de gemeenteleden genoemd worden, in allerlei vormingsactiviteiten.
- In de tweede plaats valt te denken aan de wijze waarop het diaconaat in de gemeente zelf functioneert. Is de gemeente een creatieve, contrasterende minderheid, die in haar bestaan en functioneren zelf al een gewetensfunctie heeft voor de samenleving om haar heen en tegelijkertijd een uitnodiging om mee te gaan doen?

Een gemeenschap waarin andere waarden gelden dan in de wereld?

Een gemeenschap waarin andere waarden gelden dan in de wereld? Waarin aanzien en prestige niet afhangen van je maatschappelijke positie en prestatie of van bezit en het dragen van merkkleding? Waarin niet de eigen spirituele consumptie en het goede gevoel maatgevend zijn, maar het heil van de gemeente en de naaste?

- In de derde plaats kan gedacht worden aan de diaconale betrokkenheid – door middel van het verstrekken van hulp en menskracht – bij maatschappelijke projecten, in de omgeving; bijvoorbeeld het organiseren van een voedselbank, of van cursussen die mensen helpen zelf in hun

Ook voor de kerk als instituut liggen taken, bijvoorbeeld diaconale betrokkenheid bij maatschappelijke projecten als het organiseren van een voedselbank.

onderhoud te voorzien, of bijvoorbeeld het ondersteunen van diaconale activiteiten door kerken in andere, armere landen.

Niet verzelfstandigen

Uit het bovenstaande is al duidelijk dat deze drie verhoudingen op zichzelf geen van drie- en een goed beeld geven van de verhouding tussen Evangelie en cultuur. Evenals de drie gebruiken van de wet niet uit elkaar gehaald mogen worden, moet ook geen van de drie relaties verzelfstandigd worden. De kerk als geheel dient alle drie de relaties invulling te geven. Individuen en organisaties kunnen zich wel in een of enkele specialiseren.
In het bovenstaande is bij elk kort het primaat aangegeven van een component van de traditionele ZWO-drieslag. Duidelijk ook wordt daarbij dat die drie domeinen van kerkelijk werk inhoudelijk niet gescheiden kunnen worden. Het gaat om drie complementaire gestalten van het koningschap van Christus. Een organisatorische vormgeving waarin de drie uit elkaar gehaald worden, staat voor de uitdaging en opdracht om dan inhoudelijk wel weer de verbinding te zoeken. De bespreking van de vraag in hoeverre aan het aanzeggen van de boodschap van God (de tweede verhouding) een primaat toegekend zou moeten worden in de zin van eerste onder haars gelijken, gaat het bestek van deze bijdrage te boven.

Noten

1 Een eerdere uitwerking is gegeven in: H. Jochemsen en G. Glas, *Verantwoord medisch handelen*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, 1997, 215-218.

2 Het eerste gebruik van de wet in de calvinistische theologie is het politieke gebruik: ter inperking van de ongebondenheid van mensen. Het tweede gebruik is het pedagogische gebruik: de wet die zonde doet kennen en tot Christus leidt. Het derde, didactische, gebruik is: de wet als leefregel der dankbaarheid, als aanduiding van hoe het leven is bedoeld.

— Henk Jochemsen is directeur van Prisma, vereniging van christelijke organisaties in ontwikkelingssamenwerking en internationaal diaconaat, en bijzonder hoogleraar Christelijke filosofie in Wageningen.

And when do you get the peppermintjes here?
OTTOW

Veelbelovend perspectief

Internationale kerken in Dordrecht

Aan tafel gebeurt het! Daar vinden we elkaar en daar vinden we God. Het veelbelovende perspectief dat Jesaja in hoofdstuk 25 beschrijft, heb ik vaak voor ogen gehouden gedurende mijn onderzoek naar internationale kerken in Dordrecht. Het beeld van de volken die feestvieren omdat hun God redding gebracht heeft, geeft fundament en richting voor de interculturele ontmoeting.

'Op deze berg richt de HEER van de hemelse machten een feestmaal aan voor alle volken. … Op die dag zal men zeggen: 'Hij is onze God!' Jesaja 25:6-9

In 2014/2015 heb ik, in het kader van mijn opleiding Missionair Werk aan de Evangelische Theologische Academie en in opdracht van het Evangelisch Contact Dordrecht (ECD), onderzoek gedaan naar internationale kerken in Dordrecht. Binnen het ECD – een contactorgaan voor voorgangers en oudsten van kerken in Dordrecht – leefde al geruime tijd de wens om meer zicht te krijgen op de internationale kerken. Vanuit deze wens is een onderzoeksopdracht geformuleerd waarmee ik aan de slag ben gegaan.

Karakteristieken in kaart

De eerste doelstelling van het onderzoek was het in kaart brengen van de internationale kerken in Dordrecht en het beschrijven van karakteristieken. In navolging van SKIN-Rotterdam maak ik in het onderzoek bewust gebruik van de term 'internationale kerken' in plaats van de term 'migrantenkerken'. De term is inclusiever en sluit beter aan bij de beleving van de diverse soorten gemeenschappen.

Het opsporen van deze kerken was een hele klus, aangezien velen van hen niet officieel geregistreerd staan en daarom lastig vindbaar waren. Veel kerken ben ik op het spoor gekomen via andere (internationale) kerken en via Dordtse organisaties en inwoners. Vaak moest ik met summiere informatie op pad: 'Volgens mij komt er zondagmiddag rond 15.00 uur een groepje bij elkaar in dit gebouw.' Het was altijd een verrassing wat ik dan aantrof. Verschillende keren heb ik voor een gesloten deur gestaan, mezelf afvragend hoe lang ik nog zou wachten. Het is ook een keer gebeurd dat ik middenin het feestgedruis van een Afrikaanse kerk belandde, terwijl ik verwacht had te gaan bidden met vier mensen van de Braziliaanse gebedsgroep.

Het tweede deel van het onderzoek richtte zich op het verkennen van de mogelijkhe-

'Waar vinden we elkaar? Aan tafel!' Ontmoetingsavond internationale kerken in Dordrecht in 2015

den voor contact tussen de autochtone en internationale kerken in Dordrecht. Om dit in beeld te krijgen, heb ik interviews afgenomen met voorgangers en contactpersonen van de Dordtse internationale kerken. Tijdens het onderzoek heb ik hulp gehad van een aantal vrijwilligers uit Dordrecht, die ook een aantal kerkdiensten bezochten en interviews afgenomen hebben.

Spannend proces

Gedurende het onderzoeksproces heb ik gemerkt dat het aangaan van interculturele contacten een spannend proces is, waarin eigen overtuigingen, (voor)oordelen en eerder opgedane ervaringen een grote rol spelen. Zo bespeurde ik in een van de eerste gesprekken met mijn opdrachtgever een wat sceptische houding jegens de internationale kerken. Het voornaamste struikelblok bleek de verhuur van (kerk)gebouwen te zijn. Lang niet altijd werden gemaakte afspraken nagekomen, wat ertoe leidde dat de relatie onder druk kwam te staan. Kerken waren vooral bezig met het voorkomen of oplossen van conflicten, waardoor er geen ruimte meer was voor verdere uitbreiding of verdieping van het contact. Het werkte zelfs belemmerend om contacten met nieuwe internationale kerken aan te gaan.
Interculturele communicatie gaat dus niet vanzelf. De taal- en cultuurverschillen spelen daarin zeker mee, maar in de interkerkelijke samenwerking zijn spanningen vaak ook een gevolg van het verschil in geloofsovertuiging en geloofsbeleving.
Dit merkte ik al snel toen we de afbakening van het onderzoek bespraken. Wanneer is er sprake van een kerk? Wat moet een kerk belijden om kerk te zijn? En wat als een kerk daarvan afwijkt? Moet deze dan wel meegenomen worden in het onderzoek? En is het dan mogelijk om samen op te trekken?

Het is vooral belangrijk dat kerken naar elkaar toegroeien

June Beckx, voormalig coördinator van SKIN, geeft aan dat het vanwege deze interkerkelijke verschillen niet reëel is dat kerken volledig samengaan, zeker niet op korte termijn. Het is vooral belangrijk dat kerken naar elkaar toegroeien (EO, 2015). Dit is een proces dat tijd kost en vaak anders verloopt dan vooraf gedacht werd.

Model van Schreiter

Er zijn boeken vol geschreven met tips en handvatten om de interculturele communicatie zo goed mogelijk te laten verlopen. Ik heb zelf veel gehad aan het model van Schreiter (2000, 4-12), theoloog aan de Catholic Theological Union in Chicago. Hij pleit voor de (door)ontwikkeling van internationale gemeenschappen in de Rooms-Katholieke Kerk, in plaats van te focussen op het behoud van de parochies die ontstaan zijn tijdens de eerste immigratiegolf en gericht zijn op één taal- en cultuurgroep.

Daadwerkelijk nieuwsgierig zijn naar wat de ander beweegt

De centrale vraag in zijn model: 'Wat willen we eigenlijk?', leidt tot drie doelstellingen die richting geven aan de bediening in internationale gemeenschappen en deze effectiever maken.
Omdat Schreiter veel aandacht heeft voor de houding waarmee je de ander tegemoet treedt, is het model breed toepasbaar en helpt het bij een stuk bewustwording en reflectie. Schreiter staat – voordat hij de drie doelstellingen uitwerkt – uitgebreid stil bij het belang van reflectie, *het stilstaan bij het innerlijk conflict* dat ontstaat als je met je eigen manier van denken en leven wordt geconfronteerd. Bewustwording hiervan helpt om oordelen uit te stellen en daadwerkelijk nieuwsgierig te zijn naar wat de ander beweegt. Zo'n houding geeft ruimte en openheid in het contact en opent de weg voor waardering van elkaars eigenheid.

Gastvrij zijn

Schreiter wijst vervolgens op het belang van de *erkenning van de ander en de verschillen die er zijn*. Dat is snel gezegd, maar het daadwerkelijk in de praktijk brengen hiervan vraagt veel tijd, geduld en een nederige, luisterende houding. Het is het betonen van gastvrijheid: het 'vrij zijn voor je gast' zodat je echt betrokken kunt zijn op de ander.

Het 'vrij zijn voor je gast' zorgt voor echte betrokkenheid

Een moeilijke opgave, zo bleek in de praktijk. Al in een vrij vroeg stadium merkte ik dat de insteek van het onderzoek erg resultaatgericht was en lang niet altijd aansloot bij een eerste of tweede contact, waarbij er

vooral ruimte nodig was voor kennismaking en relatieopbouw.
Ook in een van de verslagen van vrijwilligers is te lezen hoe lastig het is om de eigen agenda en overtuigingen los te laten en af te stemmen op de ander. In het verslag beschrijft hij dat hij weinig concrete antwoorden kreeg op de vragen die hij stelde. Om toch zoveel mogelijk informatie te verzamelen, vroeg hij door op datgene wat hem verteld werd. Echter, hoe meer vragen hij stelde, hoe meer hij het gevoel kreeg de ander kwijt te raken.
Toen hij na dit gesprek een vervolgafspraak probeerde te maken, werd de boot afgehouden. De sterke gerichtheid op de eigen agenda leidde ertoe dat hij voorbijging aan het relationele aspect.
In een nagesprek hebben we gesproken over de manier waarop we in de westerse samenleving naar relaties kijken en met relaties omgaan. Zijn relaties van waarde in zichzelf of zijn we zozeer met resultaten bezig dat de relatie met de ander ondergeschikt is en vooral als middel dient om ons doel te bereiken? Gastvrij zijn impliceert het kunnen bijstellen of zelfs loslaten van de eigen doelstellingen.

Vieren van diversiteit

Een volgend stadium in het model van Schreiter is *het respecteren van culturele verschillen*. Het is een houding waarbij verschillen niet gezien worden als iets wat afwijkt van een bepaalde norm, maar als iets wat toegevoegde waarde heeft voor de relatie met elkaar en voor de wereld waarin we leven. Ik noem dit het vieren van diversiteit – het besef dat we elkaar nodig hebben in het leren kennen van God (Efeziërs 2) en het vervullen van onze missie.
Internationale kerken hebben daarin veel te bieden. Allereerst zijn ze van grote betekenis voor hun eigen leden en bezoekers. De kerken fungeren als 'een thuis ver van huis'. Het zijn warme gemeenschappen waar mensen materiële, emotionele en geestelijke steun ontvangen en een nieuwe identiteit vinden. Deze gemeenschapszin staat in schril contrast met de individualisering in de samenleving die ook in de autochtone kerken steeds verder doordringt. Tijdens mijn bezoeken aan kerken voelde ik me vrijwel altijd een welkome gast in een grote familie.

Intens betrokken

De invloed van deze kerken blijft echter niet beperkt tot de eigen leden of bezoekers, maar beslaat meerdere terreinen en niveaus. Zo hebben de kerken, net als veel andere religieuze organisaties, een bredere maatschappelijke betekenis. Uit diverse onderzoeken blijkt dat ze een scala van activiteiten organiseren, waarbij gedacht moet worden aan preventie, begeleiding, onderwijs en opvang voor diverse doelgroepen (Ferrier, 2002, 129). Ze leveren daarmee een belangrijke bijdrage aan de sociale cohesie in de stad en samenleving.
Daarnaast zijn de internationale kerken van grote betekenis voor het christendom in Europa en voor het christendom wereldwijd. In een samenleving waarin de kerk naar de rand van de samenleving wordt gedrongen en de verschijningsvorm van het christendom sterk verandert, is de opkomst van internationale kerken een hoopvolle ontwikkeling. Hun betrokkenheid op de

omgeving is groot, zo merkte ik tijdens een gebedsdienst van de Braziliaanse groep. Het raakte me hoe intens ze baden voor 'hun stad' Dordrecht en voor alle inwoners. De gemeenschappen zijn – anders dan de meeste autochtone kerken – laagdrempelig van karakter en ze weten door hun specifieke (cultuur)achtergrond en charismatische karakter andere groepen in de samenleving aan te spreken (Van Laar, 2007).

Deze dynamische, transnationale netwerken sluiten vaak beter aan

Ten slotte ontdekte ik tijdens het onderzoek dat de internationale kerken niet alleen lokaal of landelijk hun invloed hebben, maar vaak ook deel uitmaken van wereldwijde netwerken en transnationale verbanden hebben met de landen van oorsprong. Philip Jenkins (Westerbeek, 2015) noemt in dit opzicht dat deze dynamische, transnationale netwerken veel beter aansluiten bij de wereld van nu in vergelijking met de traditionele landelijke kerkverbanden die institutioneel, star en versnipperd zijn en vaak bezig zijn met kerkelijke onderwerpen van eergisteren.

Gezonde interactie

Naast het belang van reflectie, de erkenning van de ander en het respecteren van culturele verschillen, noemt Schreiter ten slotte de *gezonde interactie tussen culturen*. De basis voor deze gezonde communicatie is het waarderen van de eigen identiteit en de bereidheid om van de ander te leren en elementen uit diens cultuur te integreren.

Uit de anonimiteit

In Dordrecht zijn de eerste stappen gezet: de internationale kerken zijn in kaart gebracht, de contacten zijn gelegd en er wordt gezocht naar mogelijkheden om het contact met elkaar te verdiepen.
Dat het een proces is van de 'lange adem' blijkt uit de reactie die ik kreeg van een van de voorgangers van het ECD op mijn vraag hoe het proces zich verder ontwikkeld heeft na de afronding van mijn onderzoek. De contacten met de internationale kerken zijn er, maar het blijft een voortdurend zoeken en afstemmen wat wel en niet haalbaar is in de samenwerking met elkaar.
Naast een aantal teleurstellende situaties beschrijft hij gelukkig ook een heel aantal positieve ontwikkelingen. Een aantal kerken heeft zich in 2016 aangesloten bij het ECD. Daarnaast zijn de kerken geattendeerd op al aanwezige missionaire en diaconale activiteiten en uitgenodigd om daarin een bijdrage te leveren. In diverse projecten draaien nu ook vrijwilligers mee vanuit de internationale kerken. De mail van de voorganger wordt afgesloten met de opmerking dat het onderzoek de internationale kerken uit de anonimiteit gehaald heeft en ze een plek gegeven heeft in het Dordtse (kerkelijke) landschap.

Waar vinden we elkaar? Aan tafel! Een voorproefje van de feestelijke maaltijd zoals beschreven in Jesaja 25, hebben we gehad op de ontmoetingsavond in 2015 waarbij een groot deel van de kerken in Dordrecht vertegenwoordigd was. We genoten van het goede wat God ons deze avond gaf en vonden elkaar in de aanbidding van onze God, de God die redding brengt.

Literatuur

– Kathleen Ferrier, *Migrantenkerken*, Serie Wegwijs, Kampen: Kok, 2002
– EO, *Ieder volk zijn eigen kerk?*, www.eo.nl/magazines/visie/artikel-detail/ieder-volk-zijn-eigen-kerk/, bezocht op 01-10-2015
– Wout van Laar, 'Klimaatverandering in de wereldkerk: naar nieuwe wegen van zending en oecumene in Europa', Sibiu-lezing, 25 mei 2007
– Robert Schreiter, 'Just what do we want? Ministry in a multicultural world', 2000, newtheologyreview.com/index.php/ntr/article/viewFile/289/463, bezocht op 18-12-2016.
– Ronald Westerbeek, 'Philip Jenkins: De charismatische vernieuwing van New Wine bereikt daadwerkelijk niet-kerkelijken', 2015, ronaldwesterbeek7.blogspot.nl/2015/02/philip-jenkins-de-charismatische.html, bezocht op 18-12-2016

— Ditta Westerbeke deed onderzoek naar internationale kerken in Dordrecht en werkt sinds 2016 namens de Baptistengemeente Den Haag (Mirtekerk) als gemeentestichter in de wijk Moerwijk-Noord.

Het kan verkeren

Nog maar enkele decennia geleden leidde het begrip 'contextualisatie' tot discussie in zendingskringen. Hoe waarderen kerk en zending lokale cultuur, zonder het evangelie ontrouw te worden? De scherpte van die debatten lijken we te zijn vergeten en de aandacht is verschoven naar andere thema's. Klaarblijkelijk vinden we het vanzelfsprekend dat missionair werkers oog hebben voor de culturele context. Gelukkig maar. Het is in ieder geval winst als we beseffen dat geen enkele cultuur de maat aller dingen is.

Toch beschouw ik mijn eigen cultuur bij tijden wel degelijk als maatgevend. Zo luister ik met enige scepsis naar verhalen van Indonesische vrienden over de tastbare macht van hun voorouders. Over hun rampzalige toorn als nakomelingen de oude gebruiken niet respecteren. Eerlijk is eerlijk, ik geniet van hun exotische verhalen die voor het missiologisch onderwijs mooie gevalstudies opleveren, maar als Nederlander weet ik me niet zo goed raad met dat geloof in de 'krachten en machten' die zich tussen hemel en aarde bewegen. Dan schrijft mijn cultuur kennelijk toch voor wat de aanvaardbare en geloofwaardige maat is.

Wat de missionair aanvaardbare maat is in de verhouding van evangelie en cultuur, was nooit vanzelfsprekend of in beton gegoten. Gregorius de Grote meende dat voorchristelijke tempels, na reiniging met wijwater, als kerk konden worden gebruikt. Anderen wezen dat scherp af. Die heidense tempels moesten vernietigd worden.
Die missionaire uitersten zijn altijd gebleven: van besliste afwijzing tot verbindende aansluiting. De zendingspraktijk leidde geregeld tot missionaire koerswijziging. Wanneer 'zuiverheid van geloof' onhaalbaar bleek dan verschoof het accent niet zelden naar 'gekerstend heidendom'.
Dat gebeurde niet alleen in het verleden. Zo waren evangelicals *in de jaren tachtig nog uiterst argwanend over de hernieuwde aandacht voor de culturele en religieuze context. Contextualisatie kon immers leiden tot syncretisme. 'Gij geheel anders', was het devies. Het nieuwe was gekomen, en het oude moest dus radicaal voorbij zijn.*

Hoe anders is dat nu. In evangelische zendingskringen horen we een pleidooi voor missionaire versterking van insider movements, *kringen van moslims en hindoes die Jezus aanbidden maar deel blijven van hun eigen religieuze gemeenschap. De religie wordt in deze evangelisch-missionaire benadering in hoge mate sociologisch geduid, als neutrale cultuur. Het kan verkeren.*

— Gerrit Noort is directeur van de Nederlandse Zendingsraad.

Leven in twee werelden

De identiteitscrisis van een 'Muslim Background Believer'

'In de afgelopen vijfentwintig jaar zijn meer moslims tot geloof gekomen dan in de hele periode ervoor', stelde Rick Love, internationaal directeur van *Frontiers*, in 2000.[1] Op zich niet eens zo'n hele grote claim als je bedenkt dat het aantal moslims dat christen werd voor die tijd praktisch nihil was.

Feit blijft dat wereldwijd steeds meer 'Muslim Background Believer's' (MBB'ers) hun plaats innemen naast de traditionele christelijke minderheden in de islamitische wereld en de kerkgenootschappen in Europa. En die positie is niet gemakkelijk. Veel gelovigen met een moslimachtergrond worstelen met hun nieuwe identiteit als volgeling van Jezus. Ze hebben het gevoel in twee werelden te leven. Aan de ene kant hun moslimfamilie die hen vaak niet accepteert, aan de andere kant de christelijke gemeenschap die vaak zo verschilt van hun eigen cultuur. Het ontdekken van hun nieuwe identiteit in Christus is dan van wezenlijk belang. Lukt dit niet, dan is er een grote kans dat de MBB'er terugkeert naar islam.

Cultuur en religie

In de islamitische wereld zijn religie en cultuur nauw met elkaar verbonden. Breken met islam betekent daarom ook een breuk met de cultuur waarin de MBB'er is opgegroeid. Op dezelfde manier wordt het christelijk geloof door moslims (en ook veel MBB'ers) direct verbonden met de westerse cultuur. Die laatste komt er vaak niet al te best vanaf: individualisme, kledingstijl, gebrek aan respect voor ouderen (ook binnen de christelijke gemeenschap ...). Het komt zo weinig overeen met het wereldbeeld waarin ze zelf zijn opgegroeid.[2]

De eer van het collectief staat voorop

Hoe is dat wereldbeeld te typeren? Allereerst is er het grote belang van de gemeenschap. Van jongs af aan leren kinderen dat het individu ondergeschikt is aan het collectief. De eer van het collectief (familie, stam of zelfs natie) staat voorop. Die eer komt tot stand door religieuze vroomheid, succes op werk, leeftijd en gastvrijheid. Maar er is ook duidelijk onderscheid tussen mannen en vrouwen. Zo draagt controle en bescherming van vrouwen, land en familieleden bij aan de eer van de man. Eervolle vrouwen zijn volledig trouw aan hun echt-

genoot en houden hun lichaam rein voor het huwelijk.
Aangetaste eer is moeilijk te herstellen. Wanneer een moslim christen wordt, heeft dit niet alleen grote gevolgen voor hemzelf (zoals onterving, gedwongen huwelijk, fysiek geweld), maar ook voor de positie van zijn familie binnen de gemeenschap.[3]

Relatie met de familie

Voor moslims is de familie erg belangrijk. Familie bepaalt in grote mate je identiteit, naast cultuur en geloof. In de meeste gevallen betekent bekering een verstoring van de familierelatie. In veel gevallen zal de familie druk uitoefenen op de MBB'er om terug te keren naar islam. Toch moeten we ons realiseren dat familieleden, ook binnen één gezin, verschillend kunnen reageren op de bekering (van acceptatie tot ontkenning tot weerstand).[4]
MBB'ers geven aan dat ze het contact met familie vaak het meeste missen, vooral rondom islamitische feestdagen en momenten van rouw. Veel MBB'ers koesteren warme herinneringen aan deze feesten uit hun kindertijd. Juist op die momenten missen ze het gevoel ergens bij te horen.
Het is dan belangrijk dat zij een christelijke gemeenschap om zich heen hebben, die extra naar hen omziet en als een nieuwe familie voor hen is.[5]
Dit brengt een grote verantwoordelijkheid met zich mee, die christenen vaak onderschatten. Realiseren wij ons wel hoeveel een moslim moet opgeven? Vragen wij niet iets van hen wat we zelf ook niet zouden kunnen?
Het is daarbij belangrijk de MBB'er in contact te brengen met andere MBB'ers in zijn omgeving. Velen denken als ze tot geloof komen, dat ze de enige moslim zijn die ooit Jezus is gaan volgen. De wetenschap dat ze niet als enige deze moeilijke beslissing hebben genomen, is zeer bemoedigend en geruststellend.[6]

'Je bent een beter zoon sinds je Jezus bent gaan volgen'

Opvallend is wel dat bij veel MBB'ers, na een periode van verwijdering, de relatie met (een deel van) de familie toch weer wordt hersteld. Het grootste getuigenis van een MBB'er is daarin zijn of haar veranderde leven. Dit citaat van een Iraanse vader is daarin veelzeggend: 'We keuren niet goed wat je hebt gedaan, maar we zijn gelukkig met wie je bent geworden (...) Je bent een betere zoon sinds je Jezus bent gaan volgen.'[7] Het komt geregeld voor dat de MBB'er uiteindelijk een soort vertrouwenspersoon wordt in de familie, met name in crisissituaties, vanwege het respect en vertrouwen dat men in hem of haar heeft. Zo werd een Koerdische MBB'er uit Turkije door zijn conservatieve islamitische tante gevraagd te bemiddelen in het huwelijk van haar zoon.

Identiteitsvorming

Een MBB'er worstelt met het 'verlies' van zijn oude identiteit. Welke identiteit komt er immers voor in de plaats? De spanning die wordt ervaren in de overgangsfase kan ondraaglijk zijn.

Kathryn Kraft onderzoekt in haar boek *Searching for Heaven in the Real World* (2012) de zoektocht van MBB'ers naar hun nieuwe identiteit. Ze ontdekte dat veel MBB'ers een strategie aanhangen van 'adhesive integration', waarbij de nieuwe christelijke geloofsidentiteit wordt geplakt op hun nationale en culturele identiteit (bijv. 'Marokkaanse christenen'). Dit werkt met name goed in regio's waar geen historische christelijke gemeenschappen bestaan (zoals in Noord-Afrika). In het Midden-Oosten ligt dit gecompliceerder door de aanwezigheid van etnische christelijke minderheden (Armeniërs, Syrisch-orthodoxen en anderen) die de christelijke identiteit als het ware claimen. Het is of het een of het ander.

'Insider movements'

Hoewel er binnen de missiologie volop wordt gediscussieerd over verschillende modellen van identiteitsvorming onder jonge gelovigen, zijn veel MBB'ers zich niet bewust van alternatieve opties. Deze kunnen zover gaan als het vormen van *insider movements* binnen de moslimgemeenschap, waarbij de gelovige nog altijd de moskee bezoekt en zichzelf identificeert als 'moslimvolgeling van Jezus'. Kraft schrijft:

> 'Many of them had assumed they had no option but to abandon their Muslim background and fully assume a Christian identity, and they were somewhat frustrated that they had not succeeded in doing so. Often, they expressed surprise and hopefulness when they learned of other models for convert identity.'[8]

De *insider movements* zijn een gevoelig thema. Meningen lopen behoorlijk uiteen, zowel binnen de academische wereld als in de zendingspraktijk. Een opvallend resultaat uit het onderzoek van Don Little onder

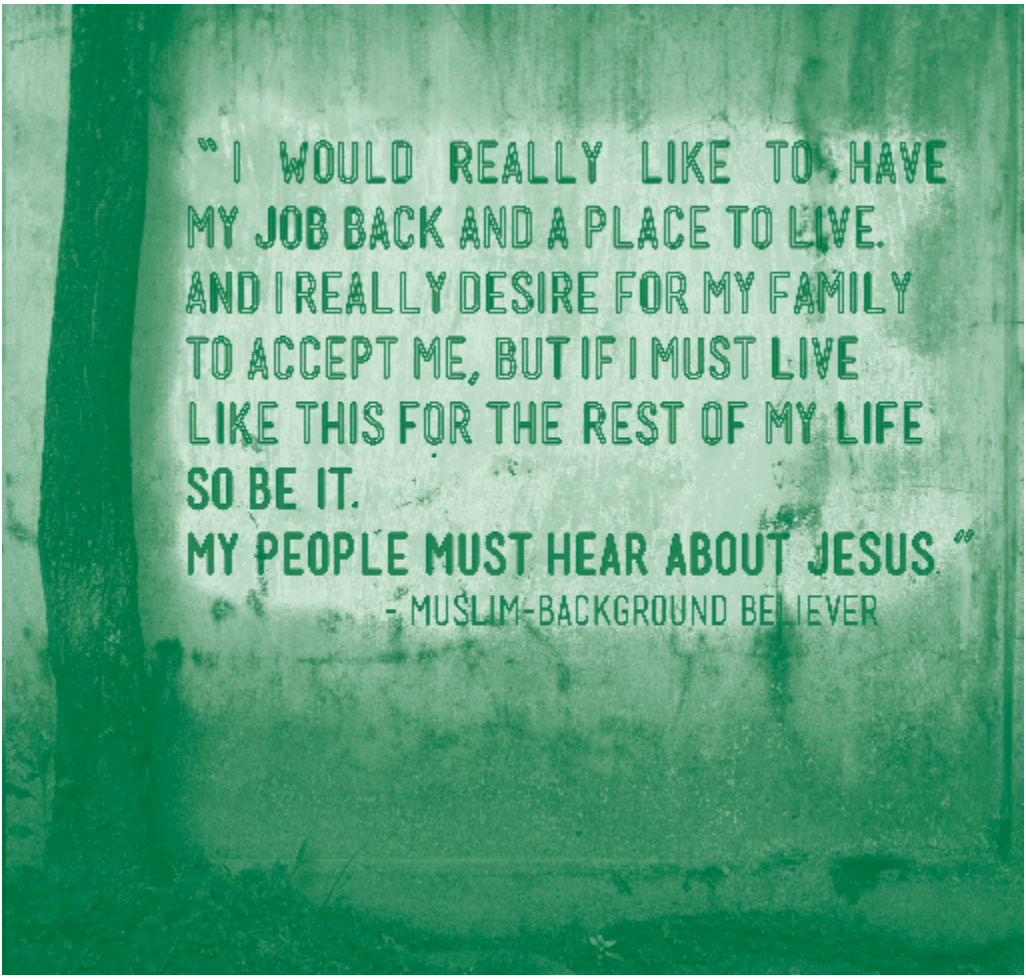

MBB'ers en zendingswerkers was dat geen enkele MBB'er zich comfortabel voelde bij het label 'moslimvolgeling van Jezus', terwijl zendingswerkers (met name de minst ervaren) hier minder moeite mee hadden.[9] Wat je vaak ziet gebeuren is dat de MBB'er in eerste instantie zich afzet tegen zijn oude identiteit. Dit zorgt voor een groot gevoel van gemis omdat er geen duidelijke identiteit voor in de plaats komt. Sommige MBB'ers besluiten zich daarom radicaal aan te passen aan de heersende cultuur binnen de christelijke gemeenschap. In veel gevallen is die sterk westers georiënteerd. Naarmate de tijd verstrijkt, kan er dan een tegenreactie ontstaan, waarin de MBB'er het nieuwe bekritiseert en onderdelen van het oude juist gaat waarderen.[10] Niet alles uit de moslimcultuur is immers slecht, denk bijvoorbeeld aan gastvrijheid, gedeelde besluitvorming en het respect voor ouderen.

Interne strijd

Veel MBB'ers geven aan dat het ontdekken van hun nieuwe identiteit in Christus cruciaal was op hun geloofsweg. Toch betekent dit niet dat daarmee hun moslimidentiteit opeens verdwenen is. Tim Green beschrijft de verwarring die bij veel MBB'ers ontstaat na hun bekering: 'Hier wordt het leven gecompliceerd. Het is een lange interne strijd om je wereldbeeld te veranderen – om nederigheid te waarderen boven eer, of vergeving boven wraak. De "stemmen" van oude en nieuwe waardensystemen wedijveren om gehoord en gehoorzaamd te worden ...'[11]
Dit wordt met name zichtbaar binnen de relatie man-vrouw. In zijn boek *A Wind in the House of Islam* (2014) beschrijft David Garrison de vorming van een christelijke gemeenschap in de regio Afghanistan/Pakistan, die in het begin alleen uit mannen bestond en werd geleid door ene Ahmed. Ahmed vroeg op een keer aan een Amerikaanse onderwijsconsultant: 'Moeten we onze vrouwen niet slaan?', waarop de Amerikaanse geschokt reageerde: 'Natuurlijk niet!' Hierop vroeg Ahmed: 'Maar wat zegt de Bijbel hier dan over?' Een vrouwelijke zendelinge stuurde hem diezelfde avond een aantal bijbelverzen. De mannen bleven de hele nacht op om de teksten samen te bestuderen en de volgende dag beloofden zij plechtig hun vrouwen niet meer te slaan.

> 'It has not been easy', Ahmed admitted. 'It has not been easy for me. That was a big change for us. Since we had begun studying the Word of God, we didn't think about what it meant to the women. We were reading it, but focusing on what was happening in our culture as men (...) We were not thinking that God might also be calling women (...) Things are changing. Last year, more than 100 *jamaat* leaders said to me: 'I no longer beat my wife.' Today, though it remains smaller than the men's movement, the women's movement has started hundreds of women's *jamaats*, and is growing at the same pace as the men's movement.'[12]

Dit verhaal laat duidelijk het belang van effectief discipelschap zien en de kracht van het Woord van God. Tegelijkertijd laat het zien dat deze transformatieprocessen tijd kosten. Veel MBB'ers worstelen met het gebrek aan duidelijke richtlijnen binnen het christelijk geloof. De Turkse theoloog en socioloog Ziya Meral verwoordt het treffend:

> 'De meeste richtlijnen voor het leven, van wat te dragen tot wat te eten, worden vervangen door een verwarrende "vrijheid in Christus". De jonge bekeerling, vrij van religieuze rituelen en regels, voelt zich vaak verloren en zoekt naar andere gewoonten, zoals stille tijd, om met dit gevoel om te gaan.'[13]

MBB'ers lopen dan het risico in twee richtingen door te slaan: het creëren van nieuwe regels voor zichzelf die net zo wettisch zijn als de vorige of het overboord gooien van alle regels en erop los leven, zonder routines in te bouwen die hen helpen te groeien in geloof.[14] Bepaalde dagelijkse routines, zoals

gebed en bijbellezen, zijn natuurlijk goed, maar ze mogen nooit een doel in zichzelf worden.[15]

Conclusie

Als een moslim christen wordt, heeft dit grote gevolgen voor hemzelf en zijn omgeving. In veel gevallen verliest hij het contact met familie en komt hij alleen te staan. Eenzaamheid ligt dan op de loer. Voor veel MBB'ers is dit de reden om terug te keren naar islam. Het is daarom van cruciaal belang dat MBB'ers worden opgevangen in een warme christelijke gemeenschap, die als een familie om hem heen staat.
Het toetreden tot een gemeente is daarbij uitdrukkelijk niet het eindpunt voor de MBB'er. Dan pas begint de zoektocht naar zijn of haar nieuwe identiteit in Christus. Dit is een complex en lang proces, waarbij discipelschap van essentieel belang is. De bereidheid van andere gelovigen om hun leven met hen te delen en tot voorbeeld te zijn, speelt daarin een belangrijke rol.

> 'Vroeger waren jullie vreemdelingen, en hoorden jullie niet bij het volk van God. Maar dat is veranderd. Jullie horen er nu wel bij. Jullie zijn Gods kinderen, samen met de andere christenen. Alle christenen samen vormen een eenheid: de heilige kerk van Christus.' Efeziërs 2:19-20, BGT

Noten

1 Rick Love, 'Discipling all Muslim people in the Twenty-First Century', *International Journal of Frontier Missions*, vol. 17:4 (2000), 5.

2 Tim Green en Roxy, *Joining the Family,* Milton Keynes, 2016, 28. De *Joining the Family*-cursus is door Interserve ontwikkeld voor Britse kerken om hen toe te rusten in hun contacten met Muslim Background Believers.

3 Green, *Joining the Family*, 31-32.

4 Een film die deze verschillende reacties duidelijk laat zien is de 'De apostel' (2014). De film vertelt het waargebeurde verhaal van een jonge moslim in Frankrijk die tot geloof komt.

5 Green, *Joining the Family*, 34.

6 Don Little, *Effective Discipling in Muslim Communities,* Westmont, 2015, 196.

7 Green, *Joining the Family*, 135. Geciteerd van Steve Beel, voormalig directeur Interserve England en Wales.

8 Kathryn Kraft, *Searching for Heaven in the Real World,* Oxford, 2012, 111-112.

9 Don Little, *Effective Discipling in Muslim Communities*, Westmont, 2015, 202.

10 Green, *Joining the Family,* 180.

11 Tim Green, in: Don Little, *Effective Discipling in Muslim Communities,* Westmont, 2015, 184.

12 David Garrison, *A Wind in the House of Islam,* Monument, CO: WIGTake Resources, 2014, 200-202.

13 Ziya Meral, 'Conversion and Apostasy: A sociological perspective', *Evangelical Missions Quarterly* 42 (2006), 511.

14 Green, *Joining the Family*, 115.

15 Ibidem, 121.

— Wilma Wolswinkel is beleidsmedewerker bij de GZB en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

'Rommelige' wisselwerking

Contextualisatie blijvend onderwerp van veel debat

Missionair werkers spreken graag over de transformerende kracht van het evangelie in de samenleving. Het omgekeerde is natuurlijk eveneens waar. De maatschappij verandert ons, wat we als goed nieuws ervaren en hoe we daarover spreken. Die wisselwerking van evangelie en cultuur – meestal aangeduid als contextualisatie – leidt in zendingskringen van oudsher tot veel debat.*

Het debat over contextualisatie hoeft ons niet te verrassen, want er staat wel wat op het spel. Het gaat immers om het ontstaan van nieuwe gestalten van christelijk geloof en om reconstructie van de christelijke traditie. Het verloop van de wisselwerking is niet overzichtelijk. Sterker nog: het proces kenmerkt zich door een hoge mate van 'rommeligheid'.

Westerse ketenen

In het koloniale tijdvak wilde de zending het graag ordelijk houden. Ze ontwierp zogenaamde zendingsorden om de nieuwe geloofsgemeenschappen en kerkstructuren te reguleren en verhief westerse theologie tot norm. Maar de weg van controle is riskant en onwenselijk, want het legt de nieuwe geloofsgemeenschappen aan banden. De jonge kerken ontworstelen zich in de twintigste eeuw dan ook aan de ketenen van deze 'Latijnse (= westerse) gevangenschap'[1] door de ontwikkeling van contextuele gestalten van geloof en kerk.
Maar ook recente missionaire bewegingen in het Westen stellen de vraag welke ketenen ons gevangen houden. Zo roept de anabaptistische missioloog S. Murray op ons te ontdoen van restanten van kerkelijk machtsdenken en van verouderde kerkstructuren. Zij hinderen de ontwikkeling van een gezonde missionaire contextualiteit.[2]

Een oud debat

Begrippen als accommodatie, adaptatie, verinheemsing, *possessio*, inculturatie, *insider*-theologie, contextualisatie en wisselwerking getuigen ervan dat het hier gaat om een oud missiologisch debat. De meesten zijn het er wel over eens dat het evangelie altijd 'een teken van tegenspraak' moet zijn.[3] Er moet dus altijd een zekere spanning blijven tussen evangelie en cultuur.

Maar vervolgens gaan de wegen uiteen. Sommigen leggen namelijk de nadruk op de verkondiging van een zuiver evangelie, terwijl anderen menen dat die zuiverheid niet bestaat. Elke interpretatie van het evangelie, stellen zij, is immers beïnvloed door de cultuur.
In missionair werk in Noordwest-Europa staat contextualisatie sinds de jaren tachtig hoog op de agenda, want het krimpen van de kerk leidde tot een besef van missionaire urgentie. In de discussies zijn nieuwe accenten waarneembaar. Zo verschoof de aandacht voor het werk van de individuele evangelist naar het missionaire leven van de lokale christelijke gemeenschap.[4] Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in het Anglicaanse rapport *Mission-Shaped Church* (2004), dat oproept de context van de kerk serieus te nemen en contextuele 'fresh expressions of church' te ontwikkelen. Luisteren naar de samenleving en analytische studie daarvan, vormen in de hernieuwde discussie over contextualisatie belangrijke waarden.[5]
Nieuwe accenten zien we ook met betrekking tot geformuleerde doelen van missionair werk. Zo wordt de evangelische transformatie van de cultuur steeds vaker als een verouderd kersteningsideaal geduid, als ongegrond geloof in de maakbaarheid van de samenleving. Zending zou zich in bescheidenheid moeten richten op het getuigen van Christus, niet op het rechtvaardiger maken van de dominante cultuur.[6]

Voorbeelden van rommeligheid

Contextualisatie roept, in heden en verleden, altijd weer debat en conflict op. Dat is onvermijdelijk en (meestal) heilzaam. Ter illustratie twee voorbeelden.

Koortsbomen

Onze eigen kersteningsgeschiedenis maakt duidelijk dat de kerk worstelde met de 'heidense' context. Volgens de bekende richtlijnen van Gregorius de Grote voor het zendingswerk in Engeland (601) moesten de monniken godenbeelden vernietigen, maar de tempels dienden ze met gewijd water te reinigen. Minder bekend is dat diezelfde paus eerder opdracht gaf om het heidendom geheel uit te roeien. De richtlijnen voor de Engelandzending vormden een ingrijpende herziening.
Vergelijkbare koerswijzingen zien we ook in synodebesluiten van latere eeuwen. Zo moesten priesters de Germaanse cultus bij bomen en bronnen de kop indrukken. Maar korte tijd later decreteerden zij deze gebruiken te kerstenen. De koortsbomen in Nederland illustreren dat. Terwijl Bonifatius in 723 de Donareik te Geismar nog omhakte, sprak Karel de Grote in 777 zijn gebeden uit bij de gekerstende koortsboom in Overasselt.

'Jezus'-moslims

Een tweede voorbeeld betreft de zogenaamde *insider movements* (volgelingen van Jezus binnen de islamitische geloofsgemeenschap). Van oudsher koos de zending er-

voor bekeerlingen aansluiting te laten zoeken bij een christelijke kerk. Recent wordt echter gesteld dat een moslim die Jezus vereert, deel kan blijven van de moskee.
Zo ontwikkelde de evangelische zendingsman John Travis een C1-C6 schaalmodel, dat de mate van contextualisatie in kaart brengt. C6 duidt op een moslim die Jezus in het geheim aanbidt, terwijl C5 staat voor een moslim die Jezus openlijk belijdt en die deel blijft van de moskeegemeenschap. Hoe lager de schaal, hoe groter de afstand tot de moskee en islamitische gebruiken.[7]
Kenmerkend voor deze contextuele respons is dat de zendingswerker niet zal aandringen op de doop en aansluiting bij een christelijke kerk. De 'Jezus-moslim' kan deel blijven van de eigen religieuze gemeenschap.

Contextualiteit en continuïteit

Antropologen noemen contextualiteit onvermijdelijk. Theologen zullen er tot aan de jongste dag over discussiëren. De eerstgenoemden beschouwen de toe-eigening van een andere levensbeschouwing (bekering) als een langdurig proces waarin vele 'syncretismen', vele mengvormen optreden. Lokale verworteling van het evangelie (inculturatie) is dan dus niet verkrijgbaar zonder de daarbij horende verwarrende wisselwerking van culturen (acculturatie). Zending beweegt zich dus altijd op het snijvlak van syncretisme. Er is daarmee, in missiologische zin, per definitie sprake van discontinuïteit én continuïteit. Theologen vinden deze 'vanzelfsprekende contextualiteit' van nieuwe geloofsgemeenschappen (en van geloof) een moeilijk te verteren kwestie.[8] Het stelt namelijk niet alleen grenzen aan de maakbaarheid van de nieuwe geloofsgemeenschap, maar ook roept het theologische vragen op naar normativiteit, en naar de verhouding van bekering, oude mens en nieuwe schepping.

De hoge en de lage lat

In de twintigste-eeuwse zendingsgeschiedenis komen we de kwestie van continuïteit en discontinuïteit vaak tegen. Zendingswerkers die bekering beschouwden als een radicale breuk met het verleden, legden de lat voor toelating tot de geloofsgemeenschap hoog. Het ging om 'nieuwe schepping' en 'zuiverheid van het geloof'. Slechts weinigen doorstonden de toets der bekering. De radicaal exclusieve geloofsgemeenschappen bestonden uit 'bekeerden' die zich van de wereld afgewend hadden. De exclusiviteit en de gewenste breuk met het verleden leidden ertoe dat het aantal toetreders laag bleef.
Zendingswerkers die ruimte boden voor continuïteit en contextualiteit, legden de lat laag. Zij beschouwden de doop niet als teken van bekering, maar als bezegeling van de wens om bij de christelijke gemeenschap te horen (*belonging*). Dopelingen brachten dan ook veel niet-christelijke religiositeit de kerk binnen. In dit type missionair werk richtte de zending zich op een voortgaande kerstening van het volks-

en gemeenteleven. De wens om bij de christelijke gemeenschap te horen was bepalend, niet de innerlijke en uiterlijke kenmerken van bekering (*believing* en *behaving*). Deze zendingsmethodiek leidde tot het verwijt van behoudende zijde dat de toetreders ondanks hun doop 'gave heidenen' waren gebleven. De zendingsgenootschappen die de 'lage lat' hanteerden, erkenden dat in hun gemeenten veel syncretisme voorkwam. De zendeling moest in deze verwarrende tussenfase vooral optreden als gids, mensen heenleidend naar een waarachtig verstaan van het evangelie.

Contextualisatie als tussenruimte

In oude kerken bestond op de grens van het profane en het sacrale een tussenruimte, de zogenaamde *narthex*. Dat was een afgebakende ontmoetingsruimte waar pelgrims, doopleerlingen, boetelingen en geïntrigeerde passsanten zicht kregen op het goddelijk mysterie.
In byzantijnse kerken bestond deze tussenruimte meestal uit twee delen. De *exonarthex* was de naar de buitenwereld gerichte open en overdekte zuilengalerij waar ook civiele rechtspraak plaatsvond, terwijl het binnengedeelte, de *esonarthex*, open was naar het liturgisch centrum van de kerk. Een andere naam voor deze plek was 'paradijs'. De tussenruimte vormde een voorportaal naar de hof van Eden waar God en mens met elkaar wandelden in een harmonie van het profane en het sacrale.
In contextualisatie gaat het om grensverkeer in deze tussenruimte. We leggen in dat proces de levensoriëntatie van mensen niet langs de meetlat van confrontatie of aanpassing, maar we luisteren. Op de grens kunnen we van elkaar horen waarvan mensen bevrijd hopen te worden en waartoe. Daarmee kunnen we het getuigenis van de Schrift verbinden, evenals onze eigen levenservaringen met de Bevrijder. Het luisteren naar zowel tekst als context bepaalt dus de missie.
De zoektocht naar evenwichtige contextualisatie en het inrichten van de tussenruimte is op zijn minst 'a little bit of a wild ride'.[9] De missionair werker treedt in deze ruimte op als een gids. Hij is een geestelijk begeleider op het speelveld van de goden, die levensvragen van mensen steeds weer aan Christus verbindt en die de sporen van Gods aanwezigheid in mensenlevens aanwakkert.[10] Maar in de tussenruimte kan ook de ander deze rol naar zich toetrekken. Ook de volgeling van Jezus kan gemissioneerd en 'gegidst' worden. Wie zoekt naar contextualiteit zal met dat spanningsveld moeten leren leven.
De echte kwestie in de tussenruimte is niet hoe we laveren tussen continuïteit en discontinuïteit, maar hoe we tegelijkertijd én op Christus gericht kunnen leven én de ander in zijn contextuele bepaaldheid aanvaarden. In de tussenruimte is de gelovige – in gesprek met doopleerling, boeteling, pelgrim, geïntrigeerde zoeker of obstinate cynicus – zowel luisteraar als verkondiger. De *narthex* is speelruimte voor nieuwe oriëntatie, waarbij geen partij op voorhand gezag kan claimen, maar waar

christenen anderen uitnodigen om levenservaringen te verbinden aan Christus. Daarin zijn we geen marketeers van een boodschap die de wereld moet veroveren, maar dienaren van het Woord dat de gestalte van een lijdende dienstknecht aannam. Waar grensverkeer van evangelie en andere levensbeschouwingen plaatsvindt, is syncretisme een gegeven. Het is de missionaire opgave deze dynamiek op de grens steeds opnieuw aan Christus te verbinden. Op de grens van *narthex* en sacrale ruimte, in de nabijheid van het Woord, mogen we de kwetsbare menselijke zoektocht opheffen tot God en verwachten dat hij deze heiligt.

* *Voor dit artikel bewerkte de auteur een bijdrage die eerder verscheen in: T. Keller,* Centrum Kerk*, Franeker: Van Wijnen, 2012*

Noten

1 R. Boyd, *India and the Latin Captivity of the Church*, Cambridge University Press, 1974.

2 S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Paternoster, 2004, 134-164.

3 D.J. Bosch, *Transforming Mission. Paradigm Shift in the Theology of Mission*, New York: Orbis Books, 1991, 455.

4 Zie o.a. D. Kimball, *The Emerging Church*, Grand Rapids: Zondervan, 2003, 281.

5 S. Croft, 'Fresh expressions in a mixed economy church: a perspective', in: S. Croft (ed.), *Mission-shaped questions. Defining issues for today's church*, London: Churh House Publishing, 2008, 3-9; E. Gibbs, R.K. Bolger, *Emerging Churches. Creating Christian Community in Postmodern Cultures*, Grand Rapids, 2005, 15-21.

6 S. Hauerwas, *A Community of Character: Toward a Constructive Christian Social Ethic*, Notre Dame Press, 1981, 74.

7 J. Travis, 'The C1 to C6 Spectrum: A Practical Tool for Defining Six Types of Christ-Centered Communities (C) Found in the Muslim Context', *Evangelical Missions Quarterly*, October 1998, 407-408.

8 J. Tennekes, 'Contextualiteit: antropologische reflecties op een theologisch begrip', in: J. Tennekes, H.M. Vroom, *Contextualiteit en christelijk geloof*, Kampen: Kok, 1989, 17.

9 E. Gibbs, R.K. Bolger, *Emerging Churches. Creating Christian Community in Postmodern Cultures*, Grand Rapids: Baker Academic, 2005, 123.

10 'Gidsen' en 'aanwakkeren' waren leidende begrippen in de Oegstgeester zending in de eerste helft van de twintigste eeuw. Vgl. het aanwakkeren en benutten van sporen van algemene genade in: E. Gibbs, R.K. Bolger, *Emerging Churches*, 173-190. Postmodern leiderschap verbinden zij aan het scheppen van ruimte en het geven van 'spiritual direction' (207-215).

— Gerrit Noort is directeur van de Nederlandse Zendingsraad.

Achtergrondfoto: Narthex of tussenruimte in de Maria Magdalena Basiliek van Vézelay in Frankrijk

Doorbreken

Het is een intrigerende combinatie: monumentale kerken, met hun lange geschiedenis, en hedendaagse beeldende kunst. Wat gebeurt er als deze twee bij elkaar komen? Welke betekenis(sen) ontstaan er? Dat dit geen eenduidig antwoord oplevert, mag duidelijk zijn.

Een kerkgebouw heeft geen statische betekenis. Het krijgt juist betekenis door een dynamisch spel van verschillende functies, de geografische plek en alle activiteiten en rituelen die er plaatvinden. Tegelijkertijd heeft elk kerkgebouw ook een bepaalde heiligheid.
Net zo ongrijpbaar als de betekenis van een kerkgebouw is de definitie van kunst. Wat mij altijd fascineert is dat één kunstwerk zoveel verschillende ervaringen teweegbrengt bij mensen en net zoveel betekenissen. Kunst kan zo'n impact hebben, dat het de kennis en overtuigingen die ik heb, bevestigt. Meer nog, het kan inbreken in die kennis en er iets nieuws aan toevoegen.
Die bevestiging of toevoeging kan betrekking hebben op God. Kunst kan je weer verbinden met God. De *Column Untitled* van Germaine Kruip legde deze verbinding. Dit werk stond in het imposante gebouw van de Oude Kerk in Amsterdam die midden in het toeristische *red light district* staat. De fragiel uitziende, witte Carrara-marmeren zuil stond midden in het transept, wat een ongebruikelijke plek is voor een zuil. Het contrasteerde met de geelbruine kalkstenen en de logge pilaren van de Oude Kerk. De opvallende en mooi afgewerkte zuil schoot op uit de grijze stenen vloer en doorboorde als het ware het donkere, houten gewelf. Daar verdween het in oneindigheid. Op deze eeuwenoude plek, vol van herinneringen en nieuwe ervaringen, brak de kunst door de cultuur heen en verbond de aarde met de hemel, de mens met God.

— Jolien van Braak MA studeerde kunstgeschiedenis en theologie. Ze wil beeldende kunst verbinden met geloof, kerk en theologie.

Germaine Kruip, Column Untitled*, 2011-2015, Carrara-marmer en metaal, 18 meter hoog, Oude Kerk, Amsterdam. Foto: J. van Braak, 2016*

Justice Conference

'Van de blanke evangelicalen in de Verenigde Staten stemde 81 procent voor Trump. Waarom?' Met deze vraag opende Ken Wytsma, zelf Amerikaan, de zogenoemde 'voorgangerstrack' bij The Justice Conference van 11 november die gehouden werd op de Christelijke Hogeschool Ede.
Wytsma stelde dat dit uit zelfbehoud voortkomt. Eén van de grote thema's rondom de verkiezingen was de aanstelling van een nieuwe rechter voor 'The Supreme Court'. Veel blanke evangelicalen hebben gestemd op Trump omdat de nieuwe president een nieuwe rechter moet aanwijzen. Deze positie zal een conservatief effect kunnen hebben op de opvattingen bij dit Hoogge-rechtshof over bijvoorbeeld abortus en het homohuwelijk. In elk geval hebben veel evangelicalen het gevoel dat de christelijke waarden die zij belangrijk vinden, veiliger zijn in de handen van Trump dan bij de Democratische (en liberale) Clinton. Een mate van zelfbehoud dus.
Wytsma legde de link tussen de theologie van zelfbehoud ('God redt mij') en een ethiek en politiek van zelfbehoud. 'When we reduce the gospel to self preservation, we should not be surprised that our ethical and political issues are about self preservation.' Zijn betoog was inhoudelijk en overtuigend.
Sprekers waren ook Zac Niringiye, bisschop in de Anglicaanse Kerk van Oeganda, en Abraham George, internationaal verantwoordelijk voor kerkmobilisatie bij International Justice Mission. De middag werd geleid door Jurjen ten Brinke, ambassadeur voor Tear. Tussendoor werden de voorgangers in groepen uitgedaagd om door te praten over hoe deze thema's relevant zijn in het werk als voorganger.

— Jonathan Zeijl, relatiemanager Netwerken MissieNederland

Oratie Peter-Ben Smit: 'Wat de Bijbel echt betekent'

In het indrukwekkend decor van de aula van de Vrije Universiteit te Amsterdam schrijdt collega-redacteur van *TussenRuimte* professor doctor Peter-Ben Smit naar voren. Begeleid door orgelspel en samen met tenminste 25 andere hoogleraren in toga neemt hij plaats op de voorste rij, waarna de voorzitter de openbare vergadering opent van het college van decanen. Deze is op 17 november 2016 bijeen om doctor Smit te bevestigen als bijzonder hoogleraar op de leerstoel Dom Hélder Câmara aan de Vrij Universiteit (VU) in Amsterdam. Zowel uit de introductie als het nawoord blijkt dat de VU de handjes dicht mag knijpen met een hoogleraar van dit formaat. Met meer dan 230 academische publicaties en titels in diverse theologische disciplines, is dr. Smit een zwaargewicht. Naast zijn academische prestaties neemt hij zijn ervaring als geestelijke verzorger en tevens priester in de Oud-Ka-

tholieke Kerk mee. Hij weet wat het is om met de voeten in de klei te staan.
De oratie heeft als titel meegekregen: 'Wat de Bijbel echt betekent'. Naar aanleiding van Marcus 10:1-9 spreekt prof.dr. Smit over exegese, contextualiteit, echtscheiding en mannelijkheid. Prikkelende thema's met een hoog relevantiegehalte voor de hedendaagse context, waarbij Smit de uitdaging is aangegaan om ook zijn eigen context in de toespraak te verwerken. De irritatie van Smit als gewone lezer heeft de wetenschapper in hem ertoe aangezet om een bijbelgedeelte als Marcus 10 opnieuw te bekijken. De Bijbel wordt zo een bewegend doelwit en dit kan leiden tot nieuwe inzichten waardoor een oude tekst concreet wordt in de huidige situatie.
Het VU-kamerkoor bracht als intermezzo 'Cantique de Jean Racine' ten gehore.
Al met al een leerzame, boeiende en onderhoudende middag met een sterk persoonlijk tintje.
— Laura Dijkhuizen

Promotie Eleonora Hof over 'zending in de postkoloniale context'

Op woensdag 30 november verdedigde Eleonora Hof (voormalig redacteur *TussenRuimte*) aan de Protestantse Theologische Universiteit haar proefschrift *Reimagining Mission in the Postcolonial Condition: a theology of vulnerability and vocation in the margins* (Boekencentrum, 2016).
Hoe kan een hedendaagse missietheologie recht doen aan de postkoloniale context en de realiteit van het wereldchristendom? Hof stelt daarbij kwetsbaarheid en missie vanuit de marges centraal. Ver weg van het centrum, in de marge, worden immers zaken zichtbaar die anders onzichtbaar zouden blijven, bijvoorbeeld de effecten van bepaalde beleidsmaatregelen. Kerken en zendingswerkers zouden zich meer in deze marges moeten begeven. Was Jezus uiteindelijk niet de grensganger bij uitstek? Hij stierf buiten de stadspoorten en was er juist voor de meest gemarginaliseerden. Wij volgen Hem naar de plekken die onheilig en onveilig zijn.
Toch zien veel christenen God juist als een machtige God. Is macht per definitie slecht? Kan macht door christenen ook niet ten goede worden gebruikt? Hof benadrukt dat kwetsbaarheid niet zozeer tegenover macht staat, maar tegenover onkwetsbaarheid. Het is een tegenreactie op een houding van zelfgenoegzaamheid en onafhankelijkheid. Macht is goed, maar het moet gefundeerd zijn op het voorbeeld van Christus. Hof kreeg daarom ook te horen dat haar werk sterk christologisch van karakter is.
Gert Noort van de Nederlandse Zendingsraad vroeg zich af of de nadruk op gelijkheid in ontmoetingen binnen de wereldkerk echt zo'n nieuwe benadering is. Dit werd immers in de jaren tachtig ook al geprobeerd. Hoe evalueert Hof deze eerdere oecumenische initiatieven? Volgens Hof bou-

wen we voort op het verleden, maar tegelijkertijd ziet ze ook ruimte voor verbetering. Zo stelt ze het gebruik van bepaalde termen aan de kaak (zoals 'zendingsveld', 'thuisfront', 'witte vlekken' en 'pionieren'), die vaak erg militaristisch klinken en een sterke scheiding aangeven tussen gebieden, terwijl in werkelijkheid de grenzen veel meer fluïde zijn.

— Wilma Wolswinkel

Symposium 'Aziaten in de diaspora'

Op 9 december organiseerden de Nederlandse Zendingsraad (NZR) en Overseas Missionary Fellowship (OMF) in de Bergkerk in Amersfoort een symposium ter gelegenheid van het afscheid van OMF-directeur Willem van Dis. Verschillende sprekers deelden hun gedachten met ons over 'Aziaten in de diaspora'.
Dr. Simon van der Lugt, gereformeerd-vrijgemaakt predikant in Delft, nodigt studenten uit China, en van elders, rond de tafel. Samen met de gemeente die hij dient stelt hij de vraag: 'Wat wil God met ons?' Planmatig (Van der Lugt: 'Daar zijn we goed in als vrijgemaakten') en gaandeweg ontdekken zij hun weg en realiseren zij zich dat Chinese studenten in Delft niet zielig zijn, vaak onderweg zijn (Europa zien!) en vinden zij wegen hoe met hen het leven te delen.
Dr. Jan Dirk Wassenaar, predikant in Hellendoorn (een 'Fries in de diaspora') en auteur van *Calvijn, calvinisme en vreemdelingschap* raadt aan het vreemdelingschap te leren. 'In de tijd van Calvijn werd de 'volksverstrooiing' (van joodse mensen) gezien als een straf van God. Toen echter christenen zelf moesten uitwijken naar Frankrijk ging men dit toch anders zien en beleven.
Dr. Patrick Fung, algemeen directeur van OMF, verhaalde vanuit zijn persoonlijke diaspora hoe hij genoot van de gastvrijheid van Australiërs en Christus leerde kennen. Hij deelde zijn indrukken met betrekking tot China, de grote veranderingen in dat land, over wat de Chinese overheid als visie voor hun samenleving heeft en ook over de '*left behind children*', kinderen van ouders die migreren naar de steden. Hij riep op om discipelen te maken onder de meer dan 100.000 Chinezen in Nederland en hen goed voor te bereiden op het teruggaan naar hun eigen cultuur en eigen kerk.
Prof.dr. Dorottya Nagy sprak over migratie vanuit het missiologisch perspectief. Zij bepaalde haar gehoor erbij dat we al gauw de taal van overheden gebruiken wanneer we over migratie spreken, een politieke taal, een taal gericht op het besturen en controleren van migratie. We doen er goed aan bewust om te gaan met waarmee wij ons identificeren als kerk en zending. We zullen met elkaar dat gesprek moeten voeren, zoekend en praktiserend in onze omgang met migranten en zodoende een theologie ontwikkelen met betrekking tot migratie.
Het was een prachtig gesprek en een mooie gelegenheid om Willem van Dis de

hand te drukken: een man die daar even stil stond op een lange weg, die hij samen met zijn gezin bewandelt, gewijd aan 'Christus voor Aziaten'. *— Piet Both*

Landelijk Missionair Festival 'Glow'

Op 10 december vond in Utrecht het Landelijk Missionair Festival plaats in het Dienstencentrum van de Protestantse Kerk. Het interkerkelijk festival over missionair zijn had dit jaar het thema 'Glow!': 'Hoe geven we glans aan ons geloof ? Hoe laten we de kerk stralen?'
De muzikale opening werd gevolgd door een korte uiteenzetting van Ruth Peetoom over de rol van de kerk en christenen in de samenleving. Dit was tegelijkertijd een pitch voor haar workshop over de betekenis van de kerk in de landelijke en plaatselijke samenleving.
Na de opening verspreidden de bezoekers zich over de informatiemarkt, het Pioniersplein, waar drie pioniersplekken klaar stonden om iedere geïnteresseerde enthousiast te vertellen over hun pioniersreis. Er kon ook gekozen worden uit enkele van de in totaal 35 verschillende workshops. De thema's in de workshops liepen uiteen van 'Kliederkerk' tot 'Business as mission', van 'Zegenen van een plek' tot 'Nieuwe focus op Jezus'. In de workshop 'Creatief verhalen vertellen' nam Matthijs Vlaardingerbroek de bezoekers mee in het verhaal van de storm op de zee (Marcus 4:35-41). Met de vragen 'Wat ruik/zie/hoor/voel je?' (ogen dicht!) liet hij zien dat bijbelgetrouw verhalen vertellen niet saai hoeft te zijn. Door middel van simpele attributen (een gepelde mandarijn, een Ikea-knuffel, jodium en water, rommel uit je huis) kunnen verhalen visueel worden gemaakt. Heel anders was de workshop 'Nieuwe focus op Jezus', gegeven door Jan-Maarten Goedhart. Wat voor pioniers veelal de praktijk is, en in veel kerken vaak nog een groot verlangen, is niet alleen bij activiteiten maar juist ook in het gewone leven een focus hebben op Jezus. Dat valt uit te leven door ieder gemeentelid op de eigen plek in de samenleving. Na een afsluitend vraaggesprek met mgr. De Korte liep het LMF 2016 ten einde. Ontmoetingen met andere missionair gedreven mensen en de diversiteit aan workshops maakten het tot een inspirerende dag.
— Jolien van Braak

Film

Martin Scorcese
Silence
2017

Ondraaglijke stilte

Ik raad u aan om de film *Silence* over verborgen christenen in Japan, die sinds begin februari in de bioscoop te zien is, niet zonder meer te gaan kijken. Het is een indrukwekkende, maar ook een uiterst ongemakkelijke film. De Amerikaanse filmblog RogerEbert.com schreef erover dat je door een hel gaat zonder de belofte van enige verlichting. *Silence* wordt wel het passieproject van de gevierde katholieke regisseur Martin Scorcese genoemd: het kostte hem zesentwintig jaar om de roman *Chinmoku* van Shusaka Endo te verfilmen.

Silence vertelt het verhaal van twee jonge jezuïetenpriesters die op zoek gaan naar hun vermiste mentor in Japan, een plek waar hun geloof en alleen al hun aanwezigheid ten strengste verboden zijn.
In de zeventiende eeuw komen Japanse christenen in het diepst van de nacht bijeen om uit handen te blijven van de wrede inquisiteur. De jonge Portugese priesters voelen zich geroepen om de gelovigen tot steun te zijn. Ze zijn zich ervan bewust dat hun uithoudingsvermogen én overtuiging er wel een zware beproeving wacht. Het is zenuwslopend om te zien, omdat je als kijker wéét dat ze tot het uiterste getest worden en dat hun lijden zeer expliciet zal zijn.

Het is in de stilte dat Gods stem wordt gehoord, zo legt de film de titel zelf uit. Maar wat als de stilte zo ondraaglijk wordt, dat je Hem zelfs niet meer hoort fluisteren? Die vraag stelt de film rechtstreeks aan jou als kijker. Hoeveel lijden moet er plaatsvinden (lees: hoeveel mensen moeten de marteldood sterven) om jouw standvastigheid in het geloof te rechtvaardigen? Op welk moment is het beter om het zwijgen te verbreken en is het juist om je geloof te verzaken? Een buitengewoon moeilijk te beantwoorden vraag.

— Joël Friso, theoloog en initiatiefnemer van Het Filmgesprek – www.hetfilmgesprek.nl

Muziek

Languit op de vloer

Omdat de Finse fotograaf Kimmo Virtanen het jammer vond dat veel kerken leeglopen of in onbruik raken, bedacht hij een manier om de buitenwereld naar binnen te halen. Hij vroeg mensen om op willekeurige plekken een camera naar boven te richten en een foto te maken. Deze foto's verzamelde hij op zijn website en verwerkte hij in het kader van zijn afstuderen aan de Kunstacademie in Den Haag tot een projectie waarin de foto's langzaam draaiend in elkaar overlopen.
Deze collage projecteerde hij eind vorig jaar op het plafond van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Den Haag. De kerk was voor het overige in donker gehuld. Het enige licht kwam – naast wat flarden straatlicht – van de fotoprojector in het midden van de kerk.
Om de juiste sfeer te creëren, vroeg Kimmo mij om de foto-expositie te begeleiden met orgelmuziek. Samen kwamen we uit op sacrale muziek van de hedendaagse componist Arvo Pärt, rustige intermezzo's van Felix Mendelssohn en sprankelende trio's van Johann Sebastian Bach.

De mensen die binnen kwamen lopen, werden geraakt door de bijzondere sfeer die de kerk, foto's en muziek samen teweeg brachten. Sommigen gingen languit op kussens op de vloer liggen om meegenomen te worden door het effect van de langzaam veranderende foto's van luchten, bomen, lampen en andere 'gezichten' die je tegenkomt als je omhoog kijkt.
Het mooie van deze foto-expositie was dat de leegloop van kerken reden was om de samenleving van buiten naar binnen te halen. Dit werd omlijst met het gebruik van juist een historisch gebouw en kerkelijk instrument: het orgel. Het toont ook de waarde van de kerk in een veranderende samenleving. Wat mij betreft is de kerk – of het orgel – daarom nog lang niet uitgespeeld.

— Iddo van der Giessen, student Orgel aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en BA Liberal Arts & Sciences (World Politics) – www.iddovandergiessen.nl

Boeken

Paul Woods, *Theologising Migration. Otherness and Liminality in East Asia,* Oxford: Regnum Books International, 2015, 206 bladzijden, £ 12,00 / $ 19.51

Paul Woods, verbonden aan het Oxford Centre for Mission Studies, stelt in zijn studie over migratie in Oost-Azië dat kerkelijk werk onder migranten nog steeds tussen wal en schip lijkt te vallen. Volgens sommigen is het werk onder migranten geen zending (zendingswerk 'hoort' in het buitenland plaats te vinden) en volgens anderen is het evenmin evangelisatiewerk (evangelisatie richt zich op mensen van de eigen etnische groep).
Hij bestrijdt de validiteit van het verouderde onderscheid en pleit voor ruime aandacht voor 'migrant ministries'. Er is, schrijft hij, behoefte aan een robuuste theologie van de migratie. Met zorg signaleert hij in dat verband dat theologische opleidingen nauwelijks tot geen gespecialiseerde cursussen aanbieden met betrekking tot zending onder migranten.
Voorafgaand aan de missiologische reflectie biedt Woods een overzicht van migratie in Oost-Azië. Daarin komen met name Singapore, Maleisië, Hongkong, Taiwan, Zuid-Korea en Japan aan de orde.
In het missiologische deel doordenkt Woods migratie aan de hand van de begrippen 'otherness' en 'liminality'. De laatste term definieert hij als de ervaring van het in transitie zijn, 'betwixt and between'. Toegepast op migratie gaat het dan om 'being in between here and there, in-between places and in-between cultures'. Door de dubbele lens van 'otherness' en 'liminality' onderzoekt Woods vervolgens de bijbelverhalen. Hij concludeert dat deze begrippen voluit van toepassing zijn op de geschiedenis van het volk Israël en dat ze een deel van het religieuze erfgoed zijn geworden.
Woods herintroduceert de begrippen 'centripetale' en 'centrifugale' zending (Joh. Blauw) en bepleit dat de kerk in Oost-Azië de relevantie van het centripetale missionaire model te midden van de context van migratie erkent. Hij spreekt in dit verband van de attractieve vector van de kerk: de christelijke gemeenschap is gericht op mensen, beoogt inclusief te zijn, maar zonder de distinctie gelovig/niet-gelovig op te geven. In het evangelie vallen scheidsmuren van etniciteit en sociale status weg en er is ruimte voor de 'ander'. Christenen en migranten zijn 'fellow-travellers'. Zo wordt het anders-zijn gereduceerd. Maar zonder bekering gaat het niet, stelt Woods. 'The scriptures do insist on a conversion experience'. — *Gerrit Noort*

Eleonora Dorothea Hof, *Reimagining Mission in the Postcolonial Condition. A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins*, Zoetermeer: Boekencentrum Academic, 352 bladzijden, paperback, € 34.50

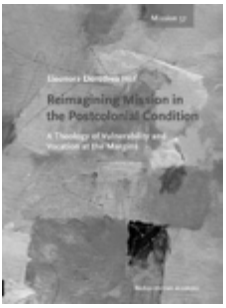

Eleonora Dorothea Hof promoveerde in november aan de Protestantse Theologische Universiteit. Als ervaringsdeskundige 'in mission' beveel ik van harte het gesprek aan over de thema's die in dit proefschrift op diepgaande wijze uitgewerkt worden. Zo'n gesprek lijkt mij van belang voor alle betrokkenen bij zending en voor hen die zich geroepen voelen een 'plek in te nemen in het verhaal van de *missio dei*'. De taal van een theologe, zoals in deze studie, is misschien niet de taal van de meeste *missio dei*-werkers, maar roeping, kwetsbaarheid en marginaliteit zijn de grote thema's wanneer men anderen ontmoet op de plaatsen waar de kerk of de zending ons brengt. En dat kan overal zijn, in Verweggistan, op locaties die we in onze traditie 'het zendingsveld' noemen, en in eigen land met name ook voor ieder die meeleeft in een 'pioniersplek' en de naaste wil zijn van hen onder wie wij wonen en werken.
Al lezend beleef ik steeds weer 'o ja'-ervaringen. Ik erken en vind het mooi dat de studie woorden geeft aan situaties waarin ik belandde, zowel in evangelisatie onder studenten als tijdens ons wonen en werken in Ghana en tijdens mijn reizen in dienst van een zendingsorganisatie. Ervaringen met de ander, met projectteams, met die andere kerk, met cultuur en mentaliteit gingen soms heel diep, en confronteerden mij met mijzelf en met mijn wereld.
De studie werkt thema's uit die op de grote kerken- en zendingsconferenties aan de orde kwamen. Deze conferenties spreken over hoe zending beïnvloed werd door ons koloniaal verleden en doen een wereldchristendom ervaren welke 'het Westen als centrum van normatieve theologie beoefening in vraag stelt'. Er wordt nagedacht over (zendings)woorden, begrippen, concepten die vertrouwd klonken in een koloniale wereld en die vandaag meer dan ooit schuren.
Het hoofdstuk over marginaliteit spreekt over Jezus Christus als 'de grensganger bij uitstek', over Hem die buiten de muren van de 'centrale, heilige stad', gekruisigd werd en na zijn opstanding verscheen in 'Galilea ... in de periferie, op een ruime afstand van Jeruzalem, de garantie voor Gods doorgaande werk'.
In kwetsbaarheid gaat Jezus ons voor, die 'hoewel Hij in de gestalte van God was, ... Zichzelf ontledigd heeft door ... aan de mensen gelijk te worden'. Kwetsbaar willen zijn gaat niet alleen over open zijn en je kwetsbaar opstellen, maar over het erkennen van je eigen fragiele conditie, hetgeen zo belangrijk is in de ontmoeting met de ander. Het gaat om het afleggen van macht, en in tegenstelling daarmee de ander werkelijk te laten spreken, naar die ander te luisteren en met die ander verbonden kunnen zijn.
Bij roeping gaat het onder meer om het deel hebben aan de *missio dei*. De studie pleit voor een missionaire geletterdheid om

die *missio dei* te verstaan en jezelf daarin te herkennen, bewust van de bagage die we meesjouwen vanuit het Westen. Het gaat over het belang van de gemeenschap die een roepingsverhaal op waarde kan beoordelen, over de gerichtheid op God als bron van verbondenheid en over het recht doen aan de kwetsbaarheid en waardigheid van mensen. Het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend en daarom ook zo dringend nodig een grote inhaalslag te maken in hoe en wie wij zijn binnen die zending van God. — *Piet Both*

Maria Clara L. Bingemer, *Latin American Theology, Roots and Branches,* Maryknoll, New York: Orbis Books, 2016, 133 bladzijden, $ 13,00

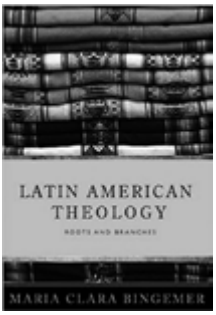

De weidse titel van dit boek zette me in eerste instantie op het verkeerde been: ik had gedacht dat het boek een algemeen beeld zou schetsen van de theologie en ontwikkelingen daarin in Latijns-Amerika.
De schrijfster beperkt zich echter, na een zeer korte inleiding over de komst van het evangelie in Latijns-Amerika, tot de opkomst van en nieuwe lijnen in de bevrijdingstheologie, waarvan zij zelf een duidelijke aanhanger is. Een kritische blik op deze theologie ontbreekt volledig, terwijl andere visies of niet aan bod komen of juist flink bekritiseerd worden.
Zo heeft ze veel moeite met het (theologische) beleid van de vorige twee pausen, Johannes Paulus II en Benedictus XVI, die volgens haar een stap terug deden. De nieuwe paus, Franciscus, is voor haar een verademing, omdat hij gevormd is in Latijns-Amerika en volgens haar op een goede manier verder gaat in de lijn van het Tweede Vaticaanse Concilie.
Het boek bestaat uit losse artikelen, die elkaar soms enigszins overlappen. Het eerste deel bestaat uit een meer historisch overzicht van het ontstaan van de bevrijdingstheologie, redenen waarom dat juist in Latijns-Amerika gebeurde en thema's die een belangrijke rol spelen.
Daarna wordt op bepaalde thema's verder ingegaan, waarbij er vooral aandacht is voor (actuele) thema's zoals *gender* en *human rights*, ecofeminisme, de dialoog met andere tradities in Latijns-Amerika. Voor wie hier iets meer over wil weten, is het een aardig, makkelijk leesbaar boekje. Wel blijft ook hier de kanttekening staan dat het ontbreekt aan een kritische reflectie op deze thema's, waardoor het oppervlakkig blijft. De Latijns-Amerikaanse theologie biedt zoveel meer dan alleen deze stroming. Enige kennis vooraf is daarom belangrijk om de informatie zelf beter in een breder kader te kunnen plaatsen. Nuttig zijn de vele literatuurverwijzingen. — *Foka van de Beek*

*Kennis*maken?

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en wordt samengesteld door een Nederlands-Belgische redactie.
TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij Kok in Utrecht.

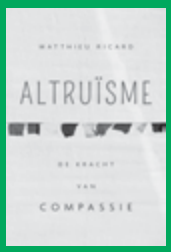

Wilt u *TussenRuimte* cadeau geven? Dat kan! U ontvangt dan zelf het boek *Altruïsme* van Matthieu Ricard (winkelwaarde € 22,50). Of wilt u zelf nader kennis maken met *TussenRuimte?* Ontvang zelf het boek cadeau óf ontvang het eerste nummer gratis.

- ❍ Ik wil een jaarabonnement van 4 nummers cadeau geven (het abonnement stopt automatisch) voor **€ 44,50** en ontvang zelf het boek *Altruïsme*.
- ❍ Kennis laten maken kan natuurlijk ook. Ik geef een proefabonnement van twee nummers voor **€ 16,50** cadeau aan:

naam:
straat:
postcode: woonplaats:

- ❍ Ik neem een abonnement tot wederopzegging op *TussenRuimte* voor € 44,50 per jaar en ontvang het boek *Altruïsme*.
- ❍ Ik neem een abonnement tot wederopzegging op *TussenRuimte* en ontvang het eerste nummer gratis.
- ❍ Kennismaken kan natuurlijk ook. Ik neem een proefabonnement van twee nummers voor € 16,50.

- ❍ Ik machtig Uitgeverij Kok tot het automatisch afschrijven van het verschuldigde bedrag.

naam:
straat:
postcode: woonplaats:
telefoon:
rekeningnummer:
e-mail:

Invullen of overnemen en **PORTO VRIJ** sturen naar:
ABONNEMENTEN KOK • Antwoordnummer 4176,
3500 VB Utrecht of mail naar: abonnementen@kok.nl
of bel naar: 088 - 700 2780

Agenda

Zie voor de actuele Agenda en meer informatie ook de website van de Nederlandse Zendingsraad: zendingsraad.nl/agenda

10 mei
Studiebijeenkomst
'Reformatie vandaag'

Studiebijeenkomst over de tweedelige studie van dr. Klaas van der Zwaag: *Reformatie vandaag. 500 jaar Hervorming in de context van het debat met Rome en nieuwe vormen van doperse radicaliteit*. Met onder anderen prof. dr. Paul van Geest, prof.dr. Henk Bakker en dr. M. Klaassen. 10 mei, 19.30-22.30 uur, Hoornbeeck College, Utrechtseweg 230, Amersfoort. Aanmelden: info@debanier.nl

13 mei
Inspiratiedag
'Geloven in de ander'

Op 13 mei van 10.00-13.30 uur staat de Inspiratiedag van de Week Nederlandse Missionaris (WNM) in het teken van 'Geloven in de ander'. Dit wordt concreet aan de hand van de verhalen en ervaringen van twee Nederlandse vrouwen die zich in Latijns-Amerika inzetten voor vrouwenrechten. Locatie: Geertekerk, Geertekerkhof 23, Utrecht. Zie www.weeknederlandsemissionaris.nl voor het aanmeldformulier.

20 mei
Open dag Missionair Werk
Evangelisch College

Van 9.15 uur tot 10.00 uur wordt er op zaterdag 20 mei in de Martuskerk, Copernicusstraat 18, Amersfoort een informatiebijeenkomst gehouden over de opleiding Missionair Werk van het Evangelisch College. Aansluitend kunt u tot 17.00 uur de lessen bijwonen. Informatie over het lesrooster en aanmelden: www.evangelisch-college.nl/Open-dagen-MissionairWerk.html

1 juni
Space for God Day

Doe je crosscultureel werk in het buitenland of in Nederland? Ben je op verlof of teruggekeerd naar Nederland en zit je in die lastige fase van 're-entry'? Of sta je nog helemaal aan het begin en zit je midden in de hectische periode voor een eerste vertrek? Dan is een Space for God Day iets voor jou. Tijdens een Space for God Day zet je tijd apart om in alle rust en stilte God te ontmoeten en naar Hem te luisteren. Momenten in de groep zullen afgewisseld worden met tijd alleen. Tijdens de groepssessies krijg je ideeën en suggesties aangereikt die je kunt gebruiken tijdens de momenten van stilte.
Thema: 'Ik zal er zijn'. Meenemen: Bijbel en schrift of dagboek. Donderdag 1 juni, 9.30-16.00 uur. De Spil in Maarssen (www.retraitecentrum.nl). Kosten: € 35 per persoon, koffie/thee en lunch inbegrepen. Opgeven uiterlijk woensdag 24 mei: annieke.vandijk@interserve.nl. Zie ook: www.interserve.nl/actueel/agenda/

16-17 mei
Conferentie 'Pop-up' voor kinder- en jongerenwerkers

Het thema van de conferentie 'Pop-up' sluit aan bij een maatschappelijke trend. Meer dan ooit willen we actualiteit, snelheid en dynamiek. Met nieuwe concepten worden bijvoorbeeld oude panden gevuld. Regelmatig poppen er vragen en thema's op. Met die vragen en thema's gaan we tijdens de conferentie aan de slag. We inventariseren welke thema's bij jou leven en zoeken daar ter plekke de juiste expertise bij. Binnen het netwerk is ongelofelijk veel expertise aanwezig. En wie weet vragen we jou ter plekke om die kennis te delen in een pop-up workshop. Met onder andere:

- plenaire Innov8-talks van o.a. Harmen van Wijnen over kleine groepen als basis
- viering 'lectio divina' met Jos Douma
- discussieforums
- twee pop-up workshoprondes
- stresscafé en intervisie

Dinsdag 16 mei van 11.00 uur tot 23.00 uur en woensdag 17 mei van 9.00 uur tot 17.00 uur en aansluitend een optioneel diner. INNOV8 is het netwerk voor professionals in het christelijk jeugdwerk. Informatie en aanmelden: www.missienederland.nl/k/n615/meeting2/details/68/innov8-conferentie-pop-up/about

21 juni
Hendrik Kraemer Lezing

Op 21 juni wordt er weer een Hendrik Kraemer Lezing georganiseerd. Spreker dit jaar is de Ghanese presbyteriaanse predikant dr. Johnson Mbillah. Hij is algemeen adviseur van Procmura, een door Kerk in Actie ondersteund regionaal initiatief om de relaties tussen moslims en christenen in Afrika te verbeteren. Als theoloog is hij nauw betrokken bij St. Paul's University in Limuru, Kenia. Locatie: Protestantse Theologische Universiteit, De Boelelaan 1105, Amsterdam.

Utrecht Religie Forum

Om tegemoet te komen aan de maatschappelijke vraag naar meer diepgang en achtergrond in actuele discussies omtrent religie in onze samenleving organiseert het Utrecht Religie Forum lezingen, debatavonden en panelgesprekken voor een breed publiek. Thema's zijn bijvoorbeeld de relatie tussen religie en geweld, de Reformatie of het salafisme in Nederland. Voorkennis is niet nodig.

Daarnaast ontwikkelt het Utrecht Religie Forum workshops of korte cursussen over een bepaald thema voor bedrijven en (maatschappelijke) organisaties. Wilt u een thema voordragen voor een van onze debatavonden of zoekt u een workshop of cursus op maat, neem dan contact op met m.j.kruithof@uu.nl.

Overzicht lezingen:

- dinsdag 27 juni, 20.00-22.00 uur: dr. Joas Wagemakers over 'De Salafistische Citadel'
- dinsdag 26 september, 20.00-22.00 uur: Eric Ottenheijm
- dinsdag 11 oktober, 13.30 uur in Museum Catharijneconvent: dr. Jo Spaans over 'Vijfhonderd jaar Reformatie'

TussenRuimte 2017 | 2
Religieus leiderschap

Opkomen voor vluchtelingenkinderen Sint Jan Baptist-kerk, Sint-Jans-Molenbeek, België

Leiderschap in het algemeen en religieus leiderschap in het bijzonder staan onder druk. Sociale onrust en politieke spanningen vragen om een reactie. Hoe wordt deze (nieuwe) publieke rol opgepakt en welke uitdagingen zijn hiervan het resultaat? Welke aspecten spelen een rol bij het zoeken naar nieuwe vormen van publiek (religieus) leiderschap?
In het juninummer van *TussenRuimte* zal religieus leiderschap in het publieke domein centraal staan. Bijdragen uit verschillende landen, zoals Brazilië, Colombia, Zuid-Afrika en de Filippijnen, bieden een palet van vragen, mogelijkheden en uitdagingen in een interculturele en multicontextuele samenleving.
Hoe kunnen ervaringen uit verschillende internationale contexten wederzijds verrijkend zijn en wat kunnen we leren van leiderschap in diverse andere contexten, zoals de politiek en het bedrijfsleven? Een verfrissend nummer over een aantal actuele thema's en situaties.

TussenRuimte 2017 | 3 (september) richt de blik op 'Reformatie en oecumene'.

TussenRuimte 2017 | 4 (december) gaat in op 'Armoede en lijden'.

www.kok.nl

NABEEL QURESHI

Ik zocht Allah en vond Jezus

Een aangrijpend levensverhaal

De uit Pakistan afkomstige Nabeel Qureshi vertelt in *Ik zocht Allah en vond Jezus* het verhaal van zijn bekering tot het christendom. Hij groeit op in een islamitisch gezin en kent de Koran uit zijn hoofd. Maar op de universiteit slaat de twijfel toe als hij in aanraking komt met het evangelie van Jezus. Dromen, vrienden en veel studie overtuigen hem meer en meer van de historiciteit van Jezus. Dit boek biedt diepe inzichten in de islam en in de innerlijke strijd van een moslim die zoekt naar de waarheid en in conflict komt met zijn familie.

€ 22,99 *paperback | 400 blz.*

PETER DERIE

Wat de Koran echt zegt

(en wat niet)

De Arabist Peter Derie, docent aan de Universiteit van Gent, legt helder uit hoe je de islam kunt leren kennen uit de Koran. Voor veel christenen is de Koran onbekend terrein. Dit boek benadert de Koran als een literair document. Peter Derie analyseert het heilige boek van de moslims en behandelt het genre, de redactiegeschiedenis, de vorm, de stijl, vertalingen, inhoudelijke thema's, recitatietechnieken, kalligrafie en leerstellingen. Hij leest de verzen als een meditatief commentarenboek dat de gelovige met een unieke symbooltaal dichter bij Allah wil brengen.

€ 22,50 *paperback | 248 pagina's*

KOK

Op een prikkelend spirituele manier zoekt Philip Troost naar een eerlijke, ervaarbare manier om met God te leven en over hem te spreken. Hij blijft weg bij overspannen geloofsuitspraken en hoge morele verwachtingspatronen. Volgens de auteur is geloven niet een zaak van alleen je hoofd. Juist in het volle leven met zijn dagelijkse handelingen krijg je contact met de energie van God.

€ 17,99 paperback, 176 blz

Er bestaan veel verkeerde godsbeelden die Bradley Jersak in dit boek radicaal afwijst. Stel je een God voor die in alles overeenkomt met Jezus zoals we die in de Bijbel leren kennen. Wat als zijn liefde nog overvloediger, zijn lijden nog krachtiger en zijn evangelie nog mooier is dan we ons durven voor te stellen? Wat als God op Jezus lijkt?

€ 19,99 paperback, 400 blz.

8 713791 906865